

A 00103

0511

és Társadalom
Tudományos Könyvtár

Kiadja a Huszadik Század szerkesztősége

563.

VII.

Bolgár Elek:

Választójog és
választórendszerek

***

1908

Deutscher Zsigmond és Társa
könyvkereskedése
Budapest, V., Dorottya-utca 9.

ÁRA 1 KORONA.

A „HUSZADIK SZÁZAD“ KIADÁSÁBAN JELENT
MEG ÉS OTT, VALAMINT MINDEN HAZAI
KÖNYVKERESKEDÉSBEN KAPHATÓ:
A HUSZADIK SZÁZAD KÖNYVTÁRA:

1. Dr. Frank Miksa: A magyar által. polgári törvénykönyv tervezete és a vagyontalanok .. .. . 1.—
2. Szabó Eryin: A munkásmozgalom 1903-ban .. .. . —.40
3. Péterfi Tibor: A modern gondolkodásról .. .. . —.80
4. Vámbéry Ruzssem: Tarde rendszere .. .. . —.60
5. Méray-Horváth K.: Emberbutítás a középiskolában .. .. —.40
6. Dr. Wolfner Pál: A XIX. század történelméből .. .. . —.40
7. Dr. Jászi Viktor: Kollektiv lélek 1.20
8. A társadalmi fejlődés iránya. A Társadalomtudományi Társaság által rendezett vita .. .. . 3.—
9. Michels Róbert: A szociáldemokrácia helyzete Németországban .. .. . —.60
10. Harrer Ferenc: A parlamenti választói jog terjedelme a nagyobb európai államokban .. .. . 1.—
11. Dániel A.: A szociális kérdés a kereskedelemben .. .. —.40
12. A középiskola reformja: Vita a középiskolai kérdésről. Rendezte a Társadalomtudományi Társaság .. .. . 6.—
13. Jászi Oszkár: Kulturális elmaradottságunk okairól .. .. —.40
14. Kunfi Zsigmond: A francia kulturharc 1.20
15. Jászi Oszkár: A demokrácia jövője .. .. . —.40
16. Vass Béla: A végekről .. .. . —.40
17. Szende Pál: Önálló vámterület és osztályharc 1.50
18. Dániel Arnold: A magyarországi földművelő szocializmus feladatai .. .. . —.60
19. Somló Bódog: Politika és szociológia .. .. . —.40
20. Méray-Horváth Károly: 48 pusztulása és az új függetlenségi párt .. .. . 1.—
21. Harkányi Ede: A nöfelszabadítás eszközeiről .. .. . —.40
22. Dr. Dienes Valéria: A zenei alkotás és hatás lélektanáról .. . —.40
23. Dr. Harkányi Ede: A gondolkodás délibábjai .. .. . —.40
24. Fenyő Vilmos: A középosztályok dinamikája és a magántisztviselők .. .. . —.50
25. Dániel Arnold: A szövetkezetek és a parasztság .. .. —.60
26. Rácz Gyula: A cselédtörvény bírálata .. .. . —.60
27. Székely Aladár: A szabadgondolkozás elmélete .. .. . —.60
28. Braun Róbert: Henry George és a földjáraadékadó .. .. —.60
29. Dániel Arnold: A kultúra első forrása a földművelés .. .. —.75
30. Szende Pál: Werbőczy .. .. . —.60
31. Biró Lajos: A sajtó lélektanához .. .. . —.80
32. Bolgár Elek dr.: A gazdas. munkásmozgalom fejlődés-tanához .. .. . —.60

A 103

Honvéd nevelőtiszti tanfolyam
könyvtára

Csoport jele: _____

Folyószám: 0511 _____

TERMÉSZET ÉS TÁRSADALOM

NÉPSZERŰ TUDOMÁNYOS KÖNYVTAR.

KIADJA A HUSZADIK SZÁZAD
SZERKESZTŐSÉGE

VII.
BOLGÁR ELEK:
VÁLASZTÓJOG ÉS
VÁLASZTÓRENDSZEREK

Választójog és választórendszerek

IRTA

BOLGÁR ELEK

HONVÉDSÉG, BP.: 114/8.927. sz.	
Leltári Szám:	739/5
Hely, szám:	509

1908

DEUTSCH ZSIGMOND ÉS TÁRSA KÖNYVKERESKEDÉSE
BUDAPEST, V., DOROTTYA-UTCA 9

É 1984

Leltározva 2010

ELLENŐRZÉS KATONAI AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Költ. sz.:

15291 ✓

B. 76. ELLENŐRIZVE 1975. +

"Z. ALIN" KATONAI POLITIKAI
AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Leltári szám:

+ 859 ✓

ELLENŐRIZVE: 1993.

ELLENŐRIZVE: 1993.

Előszó.

A jelen füzet azon választójogi tanulmányaim foglalata, melyek az utolsó két évben különböző lapok (leginkább a *Népszava* és *Huszdik Század*) hasábjain időnként megjelentek.

Ez új keretben való egységes összefoglalásukat indokolja az a körülmény, hogy tartalmuk e pillanatban időszerűbb, mint valaha és az az elvi álláspont, melyet képviselnek, napról-napra nyer komolyságban, jelentőségben és a magyar közéletre gyakorolt befolyásban.

Ily körülmények között az eredeti szöveg is csak annyiban szenvedett módosítást, amennyire azt az új keret megkövetelte.

Elsősorban praktikus munka lévén az, amit végezni akartam, szándékosan mellőztem minden fölösleges elméleti fejtegetést, melyekkel az újabb magyar választójogi irodalom e kérdést komplikálja és amelyekben a lényeg rovására elmerül.

Kiindulva abból, hogy az általános választójog megalkotása oly szociálpolitikai szükségszerűség, mely talán ideig-óráig késleltethető, de melyet megakadályozni nem lehet, melyet meg kell valósítani, kénytelen voltam — amennyire csak lehetett — háttérbe szorítani a parlamentarizmus általános értékéről és főleg szociális jelentőségéről vallott nézeteimet, bármennyire szükséges is épen Magyarországon e kérdés elfogulatlan vizsgálata.

De a tények logikája az általános választójog elkerülhetetlen megalkotásához vezetett, s így csak fölösleges és talán nem is hasznos munkát végeznénk, ha bármivel is bonyolítanók ezt aényt, ami nem szorosán a pillanatnyilag sürgető kérdést mozdítja elő és viszi diadalra.

El kell ismernem, hogy a gyakorlati szociálpolitikus e munkájához inkább csak negatív természetű adatokat szolgáltattam, hogy csak a főelvekben mutattam rá, hogy minő legyen az alkotandó új választójog, a részletekben azonban inkább azt domborítottam ki, hogy milyen ne legyen.

Ennek okára, a szövegben más összefüggésben mutatok rá. Itt csak ennyit:

Közismert tény, hogy Magyarországon a törvényeket nem a gazdasági és szociális követelmények alapulvétele mellett hozzák, hanem más országok törvényhozási intézkedései nyomán. Nem is igen lehet ez másképen, mert azok a kutatások, melyek az ország valóságos gazdasági és társadalmi erőinek felderítésére, pontos statisztikai és szociológiai felvételekkel való feltárására irányulnak, igen népszerűtlenek mindazon tényezők előtt, melyek még ez idő szerint Magyarország sorsát intézik.

Ha ez állapot már elég visszasságot szül a magán- és büntetőjogi törvényhozás terén, kétszeresen kártékony ezen praxis alkalmazása egy választójogi törvény-nél, mely az „állami lét, az alkotmány alapja.” És épen ezért fordítottam nagyobb gondot a fejlettebb külföldi államok szóhajóhető intézkedéseire, mint megannyi negatívumra, melyek választójogunkban nem foglalhatnak helyet.

Azokat az érveket, melyeket külföldi törvényhozások köréből hoztam fel elvi alapom mellett, nem tekintélyi argumentumokként idéztem, hanem azon megfigyeléseim illusztrációi gyanánt, melyeket közvetlen

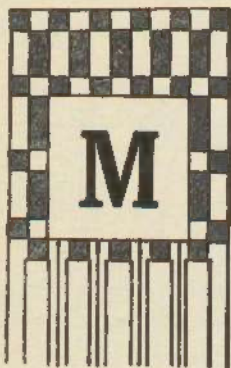
tapasztalat alapján tettem oly országokban, melyekről Magyarországon is a legnagyobb elismerés hangján szoktak megemlékezni, dicsérve intézményeiket és fejlettségüket: Svájcban és az Egyesült-Államokban, a polgári demokrácia e sokat magasztalt országaiban. S e megfigyelésem az, hogy amiben ez országok előnyben vannak Magyarországgal szemben, mindabban nagy része van a népjogok fejlettebb voltának, a tökéletesebb demokráciának.

New-York, 1908. március.

Dr. Bolgár Elek.

Bevezetés.

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■

ég néhány küzdelmes hónap és a fennálló magyar választójog már csak történelmi emlék lesz: a feudalizmus utolsó maradványa Közép-Európában száll vele sirba s helyet ad a modern demokrácia követelte intézményeknek. Az osztályerősítő- és fentartó eszközöknek egész sora, az elnyomás eszközeinek nagy száma pusztul vele s nyomába lép a demokratikus haladásnak alapfeltétele: az általános választójog s vele a nép nagy tömegének részvétele a közügyekben s a proletariátus befolyása az összességet érdeklő reformok meghozatalára.

A középkori feudalizmus és modern demokrácia e választútján állva, nem lesz haszontalan munka, ha áttekintjük azt a fejlődést, amelyen a választójog, a társadalmi erőviszonyoknak ez a tükré, keresztülmegy.

Ez a fejlődés kezdetét veszi attól az időponttól, amikor a nép egészének politikai tevékenységét felváltja a politikai munkamegosztás, a népuralkodás az osztályuralom, megindulnak az ellentétes érdekek közötti

küzdelmek s ez osztályharcok kísérőjeképpen a politikai harcok is. Mert, mint a „kommunista kiáltvány“ is hirdeti, minden osztályharc, politikai harc s e politikai harcok azok, melyek nyomán a népjogok fejlődésmenetét követhetjük, mert a népjogok kiterjesztésében jutnak kifejezésre ama győzelmek, melyeket az elnyomott érdekek az osztályok küzdelmeiben felmutathatnak.

Ezen népjogok között pedig alapvető fontosságú az, mely a nagy tömegeknek az állami életben való részvételét szabályozza. Ez a szabályozás azóta, hogy a nép teljes önkormányzata törvényhozásban, közigazgatásban és bíraskodásban megszűnt, képviseleti úton történik, azaz a nép csak követei, képviselői útján vesz részt ügyeinek intézésében. Az tehát, ami a kezdetleges társadalmakban az illető társadalomhoz való tartozás szükségszerű járuléka, később mint kiváltság, mint jog jelentkezik, mely jog eleinte a jogosultak szűk körére szorítkozott s csak később tágult az elnyomott osztályok győzedelmes előnyomulása során. Ez a jog a képviseleti, vagy parlamentáris elv uralma alatt abban áll, hogy a jogosultak kiválaszthatják maguk közül azt, akit legalkalmasabbnak tartanak arra, hogy az ő érdekeiket képviselhesse a parlamentben.

Minthogy azonban politikai téren a legkülönbözőbb és legellentéteesebb érdekek állanak egymással szemben, melyek mindegyike arra törekszik, hogy érvényre s az államéletre gyakorolt befolyás tekintetében túlsúlyra jusson, mi sem természetesebb, mint hogy a gazdaságilag erősebb érdekcsoportnak minden törekvése arra fog irányulni, hogy az ellentétes érdeket képviselő gazdaságilag gyöngébb csoportokat kirekessze azon jog gyakorlásából, mely neki az államéletre gyakorolt befolyást lehetővé teszi. Annak az érdekeknek a felismerésével, mely az állami élet intézésében való részvételhez fűződik, veszi kezdetét a szembenálló érdekek harca, az a két

törekvés, melyek egyike, az érvényesülés e fontos eszközének megszerzésére, másika a már megszerzett jognak kizárólagos bírására irányul. Ez utóbbi törekvéseket szolgálja az a sokféle és legnagyobbbrészt erőszakolt intézkedés, amelyekkel a választójogot korlátozni szokták. Eme korlátok gyakran a legképtelenebb ürügyek alatt állítatnak fel az uralkodó osztály érdekeinek megóvása céljából; hogy e korlátozásra ennek egynél több módja van, azt már maga az a tény is megérteti velünk, hogy minden ilyen reform törvényhozási alkotás műve, még pedig azé a törvényhozásé, amelyben a reform által bevonandó nagyobb néptömeg helyet nem foglal, képviselve nincs s már ez okból is az uralkodó osztály túlnyomó befolyása alatt készül. Kétségtelen, hogy amidőn az elnyomott osztályok előnyomulásának kényszere alatt a népjogok kiterjesztése már elkerülhetlenné lesz, ezt a kiterjesztő reformálást oly törvényhozás, mint pl. a magyar, melynek egyik háza teljesen az arisztokrácia kezében van, másik házában az arisztokrácia vezérlete alatt tömörülnek a latifundium szolgálatában álló csoportok, foglalkozásra nézve ügyvédek, papok, hivatalnokok, osztályállás tekintetében pedig részint a dzsentrinek maradványai, részint pedig a burzsoáziából kerülve ki. Egyszóval ahol a munkástömegek érdekei egyetlenegy személlyel sincsenek képviselve, ott valami radikális reform óhajára nincs kilátás, nem is szólva arról, hogy a törvényjavaslatot kidolgozó kormányban sem tételezhetők fel a népjogoknak érvényt szerző intenciók. Hogy ép ellenkezőleg a népjogokat lehetőleg korlátozó intenciók már a kormány javaslatában jutnak kifejezésre, az több, mint valószínű s ha elvi álláspontja a kiterjesztés lesz is, mégis fog keresni és találni módozatokat, melyek lehetővé fogják neki tenni, hogy e kiterjesztés gazdaságilag és társadalmilag ne járjon reá nézve túlságos veszélyekkel. Itt pedig nagy segítségére vannak azok az intézkedések, melyek

a választójog gyakorlásának módozatait megállapítják, vagyis a választórendszerek. A választórendszerek a választójog technikai, gyakorlati kivitelére szolgálnak s míg utóbbi az elvet juttatja kifejezésre, előbbieken ezen elv keresztülvitelének módozatait állapítják meg. A választójog államjogi, a választórendszer technikai, közigazgatási jogi kérdés. S ha már az elsőnél, a szavazati jogosultságnak megszerzésénél s e jog terjedelmének elvi megállapításánál oly nagy az érdekelletének küzdelme, kétszeres lesz e küzdelem a jog érvényesítését lehetővé tevő választórendszer kérdésénél.

Mert nem a pusztá jog, mint kiváltság, hanem főleg ennek gyakorlása az, ami az érdekelletét szüli és ha már a jogot kikényszeríti magának a nép, úgy annak gyakorlását a választórendszerek csalafintaságaival és mesterkedéseivel kell valahogy ellensúlyozni. Egy példa: a választójog általánossága, egyenlősége elvi kérdés. Közjogi vagy helyesebben szociálpolitikai szempont alá esik. A választókerületek beosztása technikai kérdés, a választórendszer kérdése. Az általános választójog elvi alapja mellett is meghamisítható a választók akarata, ha az biztosítékkal el nem látjuk, ha pl. a választás nem közvetlenül a képviselőre, hanem csak azon választóra történik, aki azután az ősválasztók szavazatát a képviselőjelöltre adja, ha a választót a szavazás nyílt volta feszélyezi a szavazásban, vagy éppen bizonyos érdekek arra kényszerítik, hogy akarata és meggyőződése ellenére szavazzon, szóval a választórendszerek számtalan praktikái illuzióriussá tehetik még a legradikálisabb választójogot is.

A küszöbön álló választójogi reform alkalmából, mely szintén az általános szavazati jog alapján áll, igen hasznos lesz megismerkednünk a különböző választórendszerekkel s azok technikai fogásaival, melyeknek az a rendeltetésük, hogy a nép valódi akaratát az osztályuralom javára meghamisítsák.

Indokolt tehát, hogy foglalkozzunk a különböző külföldi törvényhozások célszerűtlen vagy népjogellenes intézményeivel is s azokon okulva, eleve is visszatartásunk minden olyan intézkedést, mely a magyar nép politikai jogainak a legteljesebb mértékben való érvényesülése ellen irányul, vagy azt megnehezíti.

Az a történelmi szükségszerűség, mely az általános demokratikus irányzatban nyilvánul s amely a legutolsó két év számos eseményében jut kifejezésre, kezdve a nagy orosz forradalmon egész Perzsia és Transzvál alkotmányáig, mind-mind azt bizonyítja, hogy e szükségszerűség érvényesülését apró-cseprő érdekek és panamak feltartóztatni nem képesek, azonban arra alkalmasak, hogy a fejlődést ideig-óráig késleltessék.

Erre a kísérletezésre azonban a magyar népnek ideje nincs s arra nem is lesz kapható. Amidőn tehát a következőkben az eddigi fejlődés eredményeit le fogjuk szűrni, egyúttal rámutatunk arra a korszerű választójogra és választórendszerre, amelynek megvalósítását a valódi demokrácia követeli és amelyet a proletariátus minden ellentőrekvés dacára ki is fog vívni.

A választójog gazdasági jelentősége.

„A munkásságnak azon föltartóztathatatlan előnyomulását, mely szemeink előtt végbemegy, semmiféle hatalom nem képes immár megakadályozni. Előbb-utóbb birtokába kerül a munkásosztály annak a hatalomnak, amely az emberiség gazdasági, szociálpolitikai és szellemi fölszabadulásához szükséges.“

A hatalom megszerzésének e gondolata, mely Vollmar fönti szavaiban jut kifejezésre, szükségszerű alapját képezi annak a taktikának, amely a munkáspolitikai összes elveinek érvényesítője s egyszersmind összes törekvéseinek irányítója: a szociáldemokrácia politikájának. A hatalom az, ami a proletariátus szabadság-

küzdelmének reális tartalmat ad s amely nélkül a szabadság csak „üres burok“, mint Menger mondja, „melyet az első szél elsöpör“.

A hatalomért folyó ez osztályküzdelem azonban nem lehet eredményes, ha az pusztán vak mérkőzés, szervezetlen, az erőket szétforgácsoló csatározás, hanem csak akkor, ha fölismeri az ellentétet szülő okokat és ahhoz alkalmazza fegyvernemeit.

Annak fölismerése, hogy gazdasági, tulajdoni viszonyok azok, melyek az osztályharcot irányítják, adja meg a szocializmusnak a modern, minden utópiából kivetkőzött jelleget s ezen fölismert törvényhez simulnak elvei, amint azok pártprogramjaiban le vannak rakva s amint azok gyakorlati megvalósítása érdekében a taktika alakul.

Mindezen küzdelmek előterében pedig, azoknak gazdasági vonatkozásain keresztülhatolva, ott áll a politikai mozgalom. De hogy e politikai harc úgy a maga egészében, mint egyes programpontjaiban gazdasági jellegű, azt a szociáldemokrácia fejlődésében és céljainak tudatos irányításában határozottan kifejezésre juttatja. Az az önálló szerep, mely a munkásmozgalom fejlődése során a politikai küzdelemnek jutott, nem fosztotta azt meg gazdasági jelentőségétől, sőt ellenkezőleg, kidomborította a történelmi materializmus nagy igazságát, mely szerint az a felső építmény, mely a politikában emelkedik, szigorúan gazdasági tények által kijelölt irányt követ. Az a politika pedig, mely elveit ezekhez a fölismert gazdasági törvényekhez alkalmazza, nem a polgárságnak ötletszerűségén, vagy éppen a feudalizmusnak osztályönzésén nyugvó politikája, hanem oly elvek foglalata, mely éppen az osztályszempontok megdöntésére törekszik és általános érdekeket istápol.

Ha ezen politikának a programját elővesszük, úgy látni fogjuk, hogy az első helyen az általános választójog követelménye van proklamálva. Ez a főköve-

telmény ama törekvések megvalósítása érdekében, melyek arra irányulnak, hogy a munkásságot gazdaságilag osztályá, politikailag pedig párttá tömörítsék.

Hogy mi az az alapvető indok, amely politikai állásfoglalásra, parlamenti tevékenységre kell, hogy készítse a munkást, azt Marx következőképen fejtegeti. (V. ö. *Das Kapital* IV. kiad. I. köt. 265. l.)

„Meg kell vallani, hogy a munkás másképen kerül ki a termelési folyamatból, mint ahogy abba belépett. A piacon mint árújának, a munkaerőnek birtokosa állott más árúbirtokosokkal szemben. A szerződés, mellyel munkaerejét a tőkésnek eladta, világosan bizonyította, hogy szabadon rendelkezik önmaga fölött. Az üzlet megkötése után azonban kiderül, hogy nem volt szabadon rendelkező fél, s hogy az az idő, melyre nézve szabadságában áll munkaerejét eladni, voltaképen az az idő, amelyre azt elárúsítani kényszerítve van, hogy tényleg az ő piócája nem bocsátja addig szabadon, „míg csak egy kizsákmányolható izma, ina, egy csepp vére van“. Kínjaik ezen okozóival szemben való védelemül kénytelenek a munkások tömörülni és mint osztály egy állami törvényt kikényszeríteni, egy hatalmas társadalmi akadályt, mely őket magukat gátolja meg abban, hogy a tőkével való önkéntes szerződés által magukat és nemzetségüket halálra és szolgaságra adják. Az „elidegeníthetetlen emberi jogok“ pompázó katalógusa helyébe egy törvényileg korlátozott munkanap *Magna Charta*-ja lép, mely végre világossá teszi, mikor végződik az az idő, melyet a munkás eladott és mikor kezdődik az, amely az övé, magáé.“ Ilyen védő, oltalmazó szerepe van a parlamenti tevékenységnek és vég eredményében a választói jognak a munkásság gazdasági föllendülését célzó szervezetek zavartalan fejlődésének biztosítása tekintetében is.

A munkásmozgalom eredeti, alapvető organizációi, a szakszervezetek, az osztályharc gazdasági szervei, me-

lyeknek az a rendeltetésük, hogy a kollektív munkán alapuló jövő termelést előkészítsék, az osztályparlament uralma alatt nem érvényesülhetnek; erre nézve Magyarországon is nem egy osztálypolitikai ténynek voltunk szemtanúi a közelmúltban, mely a munkásság egyesülésének, szervezkedésének igyekezett útját állani: szakszervezetek feloszlátása, a cselédtörvény számos intézkedése, sztrájktervezetek stb., mindez a munkásság gazdasági érvényesülését akarja végeredményében lehetetlenné tenni.

Állandóan veszélyezteti ily módon a proletariátus gazdasági érdekeit az a politika, melybe annak befolyása nincs, így állva útját az egységes nagy gazdasági fölzsabadulásnak. Ennek a körülménynek közvetlen okai pedig politikai okok. Az a tény, hogy az osztályparlamentben, a jelenlegi törvényhozásban a munkásság nem jut oly súllyal érvényre, mint ahogy ezt nagy száma, erkölcsi ereje és gazdasági jelentősége megkövetelik, arra utalja a munkásságot, hogy addig, míg a képviseleti forma az, melynek alapján a törvényhozás összeállítatik, olyképp igyekezzék megváltoztatni ez összeállításra vonatkozó intézkedéseket, hogy azok részére megfelelő befolyást biztosítsanak. Ezt célozza az általános választói jog.

Ennek az általános gazdasági jelentőségét a munkásság szempontjából leszűrhetjük Webbnek, az angol szakszervezeti mozgalomról szóló munkájából vett következő soraiból:

„Az egész munkásosztálynak egy szövetkezeti kötelékké való egyesítése egyrészt és a szakszervezetek föderációjává másrészt, valóban meghozná a munkásság uralmát az államban. A munkásoknak, mint fogyasztóknak szervezete sikeresen ellenállhatna minden oly kapitalista és földesúri részről jövő kísérletnek, mely arra irányul, hogy a munkásosztály bizonyos rétegeit magas bérekkel való kecsegtetés által megvesztesse,

hogy azok valamely védelmi politikát akár beviteli vámok meghonosítását célzó törvény formájában, akár gazdaságilag trösztök és munkaadó szervezetek formájában az árak emelése érdekében támogassanak. És ha a fogyasztásnak és termelésnek őseredeti érdekeit képviselő eme ikerföderációk hivatalnokai, ünnepélyes szerződésben szövetkeznének, aránylag könnyű lenne a társadalomból kivetni azokat, akik fogyasztanak, anélkül, hogy termelnének, az összes osztályok e parazitáit; míg azok, akik jelenleg termelnek, anélkül, hogy a teljes, őket megillető részt fogyasztanák, a nemzeti lakomában jobb helyre fognak kerülni. Hogy ez az eredmény nem érhető el anélkül, hogy a törvényhozáshoz forduljunk, azt az eredmény eléggé igazolta.

A törvényhozás igénybe vétele egy szociális termelés lehetővé tétele és védelme érdekében és a magántulajdoni jövedelemeloszlás megszüntetése céljából, az, mire a szociáldemokrácia politikája végeredményében törekszik. A termelés és jövedelemeloszlás közötti viszonyt helyes alapokra fektetni pedig nem jelent mást, mint a jelenlegi tulajdoni viszonyokat, melyek a jelenlegi termelésnek és jövedelemeloszlásnak eredményei, megszüntetni és helyükbe a fejlődés törvényeinek megfelelőket létesíteni. Ime, ez az a cél, mely felé a modern munkásmozgalom törekszik s mely egy politikai küzdelmet megkövetel. Hogy azonban ez a küzdelem kellőképpen folytatható legyen, abban minden érdekeltnek részt kell vennie. Minden érdekeltet föl kell fegyverezni ama fegyverrel, amellyel védhet és támadhat, építhet és rombolhat s e fegyver az általános választói jog.

Mert a választójognak nemcsak ez az általános gazdasági jellege van és nemcsak mint negatívum szerepel, hanem pozitív alkotások is fűződnek hozzá. Bizonyítják ezt azon országok gazdasági és szociálpolitikai intézményei, melyekben általános választói joggal találkozunk.

„Így látjuk mindenütt, ahol a munkásosztály csak megmozdul, ahol az első kísérleteket teszi, hogy gazdasági helyzetének emelését kiküzdje, hogy a tisztán gazdasági követelmények mellett, politikai jellegűeket támaszt, nevezetesen az egyesülési és gyülekezési, valamint a sajtószabadság követelményeit, melyek a munkásosztályra nézve a legnagyobb jelentőséggel bírnak, életfeltételeihez tartoznak, melyekre fejlődésük szempontjából okvetlenül szükségük van.“ (Kautsky: *Erfurter Programm.* 218.)

Ezen előfeltételül szolgáló jogokon kívül a munkásság anyagi helyzetét közvetlenül is előmozdító szociálpolitikai alkotások összehasonlíthatatlanul nagyobb fejlettséget mutatnak oly államokban, hol az ilyen intézkedések a munkásság részvételével hozatnak, mint kizárólag az uralkodó osztályok által dirigált parlamentekben.

Hogy a választójog kiterjesztése nyomán úgy az államban, mint a községben minő gazdasági föllendüléssel találkozunk, azt az angol történelem bizonyítja. Az angol választójog még ma sem általános, azonban azok a kiterjesztő reformálások, melyeken 1832. óta keresztülment, világosan bizonyították, hogy mentől szélesebb rétegek nyernek a törvényhozásra befolyást, annál nagyobb mértékben érvényesülnek közigazdasági érdekek az osztályérdekkel szemben. Jellemzők erre nézve a következő adatok: (V. ö.: Kampffmeyer: *Das moderne Proletariat.*)

A városoknak vízzel, gázzal stb. való ellátása előbb kizárólag magánvállalatoknak volt kiszolgáltatva. A londoni vízművekben óriási magánüzemek keletkeztek. A 19. század közepe táján az összes londoni vízművek tőkéjének összege 4.82 millió fontra rúgott, 1889-ben már 14.7 millió fontra. A társaságok között a legádázabb verseny dühöngött.

Végre is a kis vízművek kénytelenek voltak a nagyok előtt kapitulálni. Az erős, a gyilkos küzdel-

met túlélő vízi társaságok kartellt kötöttek. A legnagyobb áremelések, néha 200 százalékra menők, léptek föl. A monopolizáló vízi társaságok ezen szörnyű pusztításai és rablógazdasága közepett, lassanként megerősödött az állam és község fölügyeleti joga a magánvállalatokkal szemben. Az állami beavatkozás a monopolizálók uralmának korlátozását s a víz javítását célozta, a vízárak szabályozására és a fogyasztóknak vízzel való állandó és kellő ellátására törekedett. A londoni vízrendészet mindjobban a kollektív gazdálkodás felé haladt.

A mindjobban előrehaladó politikai demokratizálódás az ennek alapul szolgáló gazdasági viszonyokat is demokratikus tartalommal töltötte meg. Ugyanazt a folyamatot, melyet fönnt a vízművek fejlődésénél tapasztaltunk, megtaláljuk a gázvállalatok és járművek demokratizálásánál is. A londoni omnibusz, mely kezdetben csak a birtokos és középosztály rendelkezésére állott, könyvtárral volt felszerelve s libériás inasok szolgáltatása mellett a legnagyobb kényelemmel ellátva, mihamar az árak olcsósága folytán a munkásnak is lehetővé tette az omnibuszközlekedés előnyeit.

Ez az általános demokratizálódás teszi lehetővé a munkásság mind nagyobb és nagyobb részvételét a közügyekben, az állami élet minden nyilvánulásában. Persze annak folytán, hogy a választójog nem általános s minden eddigi kiterjesztés ellenére sem terjed ki az állam összes felnőtt lakosaira, tartós föllendülés, mint azt Engels megállapította, a munkásosztálynak csak két megoltalmazott rétegénél mutatható ki: egyik a gyári munkás, a másik a trade unionista. „Egy arisztokráciát képeznek ezek a munkásosztályon belül, kik aránylag kényelmes helyzetet tudtak maguknak biztosítani s ezt mint véglegeset fogadják el.” (*Die Lage der arbeitenden Klassen in England.*)

Ezzel a munkásarisztokráciával szemben, melyet az egyenlőtlen és részleges választójog teremtett, ott

látjuk a proletariátus egy harmadát a legnagyobb nyomorban és jogtalanságban sínylődni s ha a választójog ezen részleges kiterjesztései nagy gazdasági eredményekkel jártak is, ha az élettartam meghosszabbodására, a szegénységélyezés csökkenésére, a bűntények számának jelentékeny alábbszállására s épen a legrosszabbul fizető iparágakban jobb munkabérekre vezetett is, úgy a fél intézkedés csak fél eredményt is szült s ha a nagy angol szociálpolitikusok, így elsősorban Sidney Webb, a még mindig főnnálló jelentékeny társadalmi visszasságok orvosszerei gyanánt a gyári törvényt, a szakszervezeti mozgalmat és a községi szocializmust tekinti, úgy bizonyára jámbor óhajtság fog maradni mindez az általános demokrácia nélkül.

A munkásság parlamenti tevékenységének, szociálpolitikájának voltaképen az a lényege, hogy az nagyobb mérvű befolyást nyerjen a bérszerződés és ezzel az egész termelési folyamat alakulására. Ezt pedig csak az ő saját befolyása teszi lehetővé, tehát végeredményében az általános választói jog. Hogy ez minő szociálpolitikai vívmányokat terem, világosan látjuk Franciaország példáján, ahol a munkaidő törvényes szabályozásán kívül nagy jelentőségű a közmunkák és állami szállítások körül betartandó munkaviszonyokat szabályozó intézkedés, mely a vállalkozóktól megköveteli a vasárnapi munkaszünet engedélyezését, normálmunkanap meghatározását és minimális munkabér fixirozását a munkások minden kategóriájára, akkordmunka tilalmát stb. A normális bért és munkanapot a munkások és munkaadók szervezetei egyetértőleg állapítják meg, ahol pedig ily szervezetek nincsenek, ott egy munkásokból és vállalkozókból álló bizottság dönt; ha az illető helyen a munkaviszonyok megváltoznak, ha tehát pl. a szokásos munkabér emelkedik, a szerződési föltételek is ennek megfelelőleg változnak meg. Ha a vállalkozó valamely okból nem fizeti a megállapított munkabért,

az államhatalom rövidesen elintézi az ügyet és a munkást megfelelőleg kártalanítja az által, hogy a vállalkozónak a teljesített munkáért járó összegből a járulékokat levonja. Joga van továbbá a miniszternek oly vállalkozókat, kik a munkaföltételeket nem tartják be, a közmunkákban és szállításokban való minden további részvételből kizárni. (Vollmar: *Die Sozialpolitik in Deutschland und Frankreich.*)

A német munkástörvényhozás eredményei szintén nagyrészt az általános választói jognak köszönhetőek s főleg a munkások betegség, baleset és rokkantság esetére való biztosítása tekintetében hozott intézkedésekben jutnak kifejezésre. Ennek statisztikája a következőket mutatja (V. ö. Wernicke: *Kapitalismus und Mittelstandspolitik*, pag. 804.):

1. Betegségbiztosítás 1904-ben: 23.193 pénztár 10,710.720 taggal, 246 millió márka bevétel, 234 millió márka kiadás és 191 millió aktiva.

2. Balesetbiztosítás 1904-ben: 619.449 ipari és 4,658.892 mezőgazdasági üzem 7,849.120, illetve 11,189.072 biztosított személlyel, ehhez járul 750.384 állami üzemekben alkalmazott személy: 834.815 kártalanított baleset, 126.6 millió márka kártalanítási összeggel.

3. Rokkantsági biztosítás 1904-ben: 13,756.400 biztosított; 803.232 rokkantsági járulékot élvező, 148 egyharmad millió kártalanítási összeg. Vagyon: 1160 millió márka. Kb. minden ötödik ember betegség ellen biztosítva van, minden harmadik baleset ellen, minden negyedik aggkor vagy rokkantság esetére. Mintegy 500 millió márkát kitevő összeg jut évenként a betegeknek, sérülteknek, rokkantaknak, aggastyánoknak; ebből kerek 250 millióval járulnak a vállalkozók, 205. millióval a munkások és 45 millióval az állam. Ha ezzel összehasonlítjuk a magyar parlament által hozott munkásbiztosító törvényt, úgy kétségtelenül áll előttünk az

osztályjelleg, mely azon törvényekben jut kifejezésre, melyek a nép nagy tömegének részvétele nélkül hozatnak.

Nem lehet kétséges, hogy a föntiekhez hasonló munkásvédelmi intézkedések, a munkásbiztosításnak számos vívmánya, csak ott emelkedhetnek nagyobb társadalmi jelentőségre, ahol az általános választójog révén a tömegeknek módjukban van a lassú fejlődést siettetni. Mert nem szabad ama tényről megfeledkeznünk, melyre Lassalle számtalanszor és nyomatékosan rámutatott, hogy t. i. „demokratikus jogok nélkül is kiküzdhetne magának a munkásosztály modern fejlődésű országokban pusztán forradalmi taszító erejével az uralkodó hatalmaktól mindennemű gazdaságpolitikai reformokat . . . Csakhogy ez szervezetlen és ennélfogva rendszertelen s megbízhatatlan eredmény volna.

Csak ha a proletariátus kiküzdí magának a politikai hatalmat, csak ha nagy feszítő erővel és harci készséggel lép a harcmezőre, fog az óra ütni, melyben a végső leszámolás birtokosok és birtoktalanok, elnyomottak és elnyomók között a maga világtörténelmi nagyságában végbe fog menni. Nem fogja előbb a munkásosztály egyszersmindenkorra az osztályellentéteket megszüntetni, mintsem hogy ő maga uralomra jutott. Az átmenetnek azon korszakában, melyben jelenleg élünk, a tervszerű osztályharc az, mely a nyilvános tevékenység minden terén elhatalmasodik, mely a modern fejlődés árja közepett végbemegy s a szociális és politikai haladás emeltyűjét képezi.“

A választójog politikai jelentősége.

A választójognak az a rendeltetése, hogy az állampolgárok akaratát lehető híven tükröztesse vissza, hogy minden érdek érvényre jutását lehetővé tegye. Ezt az ideális célját azonban a hatalmon levő osztályok, melyeknél a választójog is csak a hatalom eszköze, lehe-

tetlenné teszik. Nekik a választójog arra való, hogy az az osztályuralmat számukra politikai téren is biztosítsa. Amíg csak gazdasági kizsákmányolás lesz, mindaddig lesz politikai és társadalmi kizsákmányolás is, melyre az uralkodó osztályok hathatósabb politikai jogai nyújtanak módot. Ez a kizsákmányolás tehát aszerint lesz csak kisebb, amint a nép nagyobb rétegei részesülnek a politikai jogokban.

Ha a politikai életet ekkép az érdekek harcteréként fogjuk fel, így bizonyára nem egyéb üres ideológiánál, ha kutatjuk, melyik a helyes, az igazságos választójog. Ilyen utópisztikus tökéletességű választójogot tudományos alapon álló politika ép oly kevéssé fog hajszolni, mint bármi más helyes, tökéletes jogrendet. Mert, miután a jogrend a gazdasági rendet követi, hiábavaló, jámbor óhajtás volna részünkről valami abszolút érvényű, minden körülmények között igazságos jogrendet követelni. Ellenben követelünk oly jogrendet s ezt előkészítő oly választójogot, mely ne álljon ellentétben a gazdasági fejlődésnek tudományosan elismert követelményeivel.

Tehát nem valami utópisztikusan igazságos, hanem gazdaságilag szükségszerű választójogra is törekszünk.

A népakarat kifejezésre juttatásának módjai ugyanis a társadalmi és gazdasági fejlődéssel együtt alakulnak át. A régi római társadalomban az elnyomott plebsz gazdasági érdekeit elég hathatósan védelmezte a néptribun, vétójogával megakadályozva az osztályuralom intézkedéseit, de a társadalom mai tagozódottsága mellett a képviseltetésnek ez a formája teljesen céltalan volna. A mai modern gazdasági rend, melynek alapja egy rendkívül bonyolult csereforgalom, az érdekek oly tagozódottságát hozza magával, hogy mindezeknek akaratnyilvánítása, politikai érvényesülése a lehető legtágabb terjedelmű választójogot követeli meg, vagyis oly választójogot, melynek semmiféle osztályérdek ne emel-

jen korlátokat s csak annyiban legyen megszorítva, amennyiben azt általános szempontok megkövetelik, tehát pl. az elmebetegekkel, serdületlenekkel szemben, mint akik saját érdekeik mérlegelésére sem képesek. Az ilyen elvi alapon álló választójog: általános, minden más: korlátolt választójog. Hogy e korlátokat az uralkodó osztály választja meg és úgy választja meg, hogy azok éle az elnyomottak ellen irányul, azt épen a leggyakrabban alkalmazott korlát: a vagyoni cenzus bizonyítja, azonban nem csak ebben, hanem minden korlátban, a nagyszámú kizárási jogcím mindegyikében burkoltan kifejezésre jut az osztálytendencia. Sőt újabban már nem is titkolják, nem is leplezik az uralkodó osztályok, hogy mi a választójog korlátozásának célja. Így a polgári demokrácia Eldorádójának, Svájcnak egyik tudósa Hilty így ír:

„A legmesszebbmenő politikai nagylelkűség mellett is — legalább időközönként — kérdéssé válhatik, vajjon kívánatos-e, hogy valóságosan, kifejezetten ultramontán és szocialista érzelműek szavazathoz jussanak és ez által mesterséges nehézségeket okozzunk magunknak.“

Hasonló hangok, igaz, hogy nem annyira az ultramontánok, mint inkább a szocialistákkal szemben minálunk is hallatszottak a választójogi reformmozgalom kapcsán.

Ámde ezen vallomások nélkül is teljesen tisztában vagyunk azzal a szereppel, melyet a burzsoázia a választójognak szán, tudjuk, hogy ezt is fegyverül akarja használni az osztályharcban a proletáriátus ellen s ezt a fegyvert kell a proletáriátusnak is megszereznie, hogy céljait elérhesse.

Már a legelső előhírnökei a tudományos szocializmusnak, ismerték fel ez eszköz fontosságát a cél érdekében s ezért írták zászlójukra a politikai küzdelmet, melynek első lépése egy demokratikus választójog és egy megfelelő választórendszer. Megfelelő pedig az

a választórendszer, mely a választójog céljának: a népakarat és néperdek kifejezésre juttatásának a legtökéletesebben tesz eleget.

Egy határozott tartalommal bíró választójog és szigorúan megszabott formák közé szorított választórendszer ez, mellyel a maga egészében meg kell ismerkednünk, de meg kell ismernünk azon törekvéseket és irányokat is, melyekkel az osztályuralom ez általános érdekű demokratikus elveket kijátssza; meg kell ismerkednünk ezekkel már csak azért is, hogy Magyarországon is a küszöbön álló választói reformnál, az általános választójog leple alatt, meg ne próbálkozhassanak népellenes választórendszerrel, vagy amennyiben ezzel megpróbálkoznának, a demokráciát ne találják készületlenül.

Lássuk tehát először részletesen azt a választójogot és rendszert, melyet a legtökéletesebb demokrácia, a szociáldemokrácia követel.

Követeli az általános, titkos, egyenlő szavazati jogot, az állam minden 20 évet meghaladott polgára számára, nemre való tekintet nélkül. Ez a program képviseli a szociáldemokrata elvi álláspontot, körülírva az elvi alapot: az általános választójogot akképen, hogy a választórendszerre is vonhatunk következtetéseket. Így mindenekelőtt állást foglal a nyílt szavazás ellen s a titkos mellett. Ez azonban nem pusztán technikai kérdés, mert a szavazás nyílt vagy titkos volta befolyásolja a választójog gyakorlásának terjedelmét is. Politikai véleményének teljesen nyíltan és minden következményektől való félelem nélkül csak gazdaságilag független ember adhat kifejezést, a gazdaságilag függő helyzetben levők, tehát a proletáriátus csaknem-kivétele nélkül saját gazdasági helyzetéből eredő politikai felfogásának aligha adhat nyíltan kifejezést, anélkül, hogy munkaadója érdekeivel ellentétbe ne kerüljön. E gazdasági függősége tehát nyílt szavazás

mellett a legjobb esetben is arra fogja kényszeríteni, hogy a szavazástól tartózkodják, mi által saját jelöltje eszik a szavazatok nagy tömegétől s így a népakarat meg van hamisítva s biztosítva az osztályparlament. Hatványozottan forog fenn ez az eset akkor, amidőn arra kényszerül, hogy leszavazzon az ő saját érdekeit képviselő jelöltnek az ellenfelére.

Egy másik nagy hátránya a nyílt szavazásnak az, hogy forrása a vesztegetésnek és a legszemérmertlenebb korteskedésnek, miáltal ismét lehetetlenné teszik a valódi népakarat hű visszatükröztetését. Mindez titkos szavazásnál sokkal valószínűtlenebbé válik, miután itt nincs meg a garancia, hogy a megvesztegetett szavazó valósággal a megvesztegető jelöltre szavazott, miután hiányzik annak a lehetősége, hogy erről bárki is meggyőződést szerezhesen.

Az említett, tisztességeseknek épen nem mondható előnyökön kívül semmi sem szól a nyílt szavazás mellett még az uralkodó osztályok szempontjából sem. Bizonyítja ezt egyébként az a tény is, hogy a kultur-államok már mind meghonosították a titkos szavazást s csak a nálunk általános keleti korrupció tűri azt még. Az itatás, etetés és vesztegetés papíron levő megtorló intézkedései ezen nem segítenek. Az okot kell megszüntetni s megszűnik a baj is és akkor nem kell utólagos orvoslásokról gondoskodni.

A nyílt szavazás — kapcsolatban a vesztegetések másik forrásával, a kerületenként történő választással — s az ezek által lehetővé tett szemérmertlen korteskedések voltak főokai annak, hogy Magyarországon még sohasem voltak tiszta választások.

Egyenlő választójog.

Egy valóban demokratikus választójognak legfőbb kelléke, mely annak általános jellegére is a legnagyobb

kihatással van: a választójog egyenlősége. Egyenlő a választójog akkor, ha úgy a jogosultság elnyerésének feltételei, mint gyakorlásának módjai mindenkire nézve azonosak. Hiába van kimondva, hogy a választójog általános, vagyis mindenkinek van szavazatjoga, ha e szavazatok súly és érvényesség tekintetében nem esnek azonos elbírálás alá. A választójog általánosságának célzatait lehetetlenné tevő ez az egyenlőtlenség legnagyobb mértékben a többes szavazat, pluralitás által van intézményesen megvalósítva olyképen, hogy míg egyes személyek csak egy szavazattal bírnak, addig a jogosultak bizonyos köre fejenként több szavazatra jogosított.

Könnyű kitalálni, kikből áll a jogosultak ezen köre. Mi sem természetesebb, hogy ugyanazokból a társadalmi osztályokból kerülnek ki ezek, mint a szavazattal bírók oly államokban, hol a választójog még nem általános, vagyis azokból, akik valamely szellemi, vagy vagyoni cenzus folytán arra jogosultságot nyernek, tehát mindenképen a birtokos osztályok. Nincs is más célja a többes szavazatnak, mint a cenzusos választójognak az általánossal való összeegyeztetése, vagy helyesebben utóbbinak előbbi által való meghamisítása.

Ez a választórendszer áll fenn Belgiumban, ahol az osztályuralom ez úton igyekszik ellensúlyozni az általános választójog hatásait. Három szavazatnál többje itt senkinek sincs, de viszont két, illetve három szavazata csak annak van, aki bizonyos adót fizet, bizonyos tőkével bír, illetve magasabbfokú kiképzetésben volt része, szóval a vagyonos burzsoáziának. Nagyon is érthető tehát, hogy az osztrák választójogi törvénynek a közelmúltban történt tárgyalása alkalmával az uralkodó hatalom legtipikusabb képviselői, a nagybirtokosok kézzel-lábbal dolgoztak a plurális választórendszer megvalósításán s nem rajtuk, hanem az osztrák munkások derekas magatartásán múlt, hogy céljuk nem sikerült.

Hogy a magyarországi demokráciának a választójogi reform megvalósításánál kettőzött figyelemmel kell a többes választó-rendszer becsempészése ellen állást foglalnia, nemcsak az az évszázados szokás teszi szükségessé, hogy a magyar osztályuralom mindenkor az Ausztriából vagy Ausztrián át importált eszközökkel növelte a saját leleményessége által lehetővé tett kiszákmányolást, de indokolja egy konkrét tény, melyet Vandervele belga képviselő a következőkben közöl:

„Az elmúlt évben — úgymond Vandervele — alkalmam volt Washingtonban gróf Apponyival megismerkedni. A választói reformról beszéltünk. Úgy látszik, hogy nagyon érdeklődött a Belgiumban fennálló plurális választórendszer iránt és az az érzésem volt, hogy a többes szavazatjog kérdése egy napon Magyarországon vagy Ausztriában több, mint akadémikus érdekekkel fog bírni. Ámde, ha gróf Apponyi az ő kutatásait a mi választórendszerünk tekintetében folytatta, akkor nem kételkedem benne, hogy meggyőződött róla, miképen ez a választójog a reakcionáriusok szemében a világ minden előnyével bír, hogy azonban abban az országban, ahol feltalálták, már ma is elmúlásra van kárhóztatva amaz igazságtalanságok miatt, melyeket tartalmaz s amaz igazságtalanságok miatt, melyeket maga után von.“ *)

Hogy az irányadó magyar politikusoknak a többes választórendszer csak rokonszenves lehet, az következik épen a Belgiumban tapasztalt eredményekből, melyekkel ugyancsak Vandervele a következőképen számol be: (Idézve ugyanott.)

„Minthogy azon emberek, akik egy egész házat laknak és néhány frank adót fizetnek, a falvakban aránylag sokkal nagyobb számban vannak, mint a városokban, hol a munkások többsége bérelt lakásokban

*) V. ö. *Ein Attentat auf das gleiche Recht.* (Herausg. Ignaz Brand) Wien.

tanyázik, a többes szavazatok hatása is sokkal nagyobb mértékben érezhető falun, mint városi kerületekben. Így történik, hogy a brüsszeli kerületben, mely 21 képviselőt választ, a városi kerületek 100 választójára 44 pótszavazat esik, míg a falusi kerületekben a többes szavazatokból származó eme pótszavazatok száma 63-ra emelkedik.

Ott tehát, ahol a falusi és városi lakosság együttesen választja a képviselők bizonyos számát, ott a többes szavazat parasztszavazat, ami jelenleg egyértelmű a klerikális választójoggal.

Joggal feltehető, hogy az a kormány és az a parlament, amely a fennálló magyar választói jogrendszert kiterjesztőleg reformálni van hivatva, minden eszközzel meg fog próbálkozni, ami reményt nyújt az osztályuralom fentartására. Hogy erre a klerikalizmus kiválókép alkalmas, azt épen a magyar politika története bizonyítja a legfényesebben.

A belga eredmények más téren is oly viszonyokról rántották le a leplet, melyek amily mértékben kívánatossá teszik a többes választórendszert a kapitalista érdekek szempontjából, olyannyira kártékonynak mutatták azt be a demokratikus követelmények s az általános érdekek tekintetében, nevezetesen az általa előidézett választási visszaélések által. Mentül több alapon válik' ugyanis lehetővé a többes szavazat, annál nagyobb nehézségekbe ütközik egyeseknél a többes szavazatra jogosító alap konstatálása és ellenőrzése. Hogy ilyképen a választási névjegyzékbe nemcsak számos tévedés kerülhet, hanem amint azt Vandervelde a belgiumi viszonyok tanuságaként kimutatja, a tudatos hamisítás veszélye is fenforog azok részéről, kik a lajstromok összeállítására körül közreműködnek, nyilvánvaló. Ismerve már most a magyar hatóságok érzelmeit az alsóbb néposztállyal szemben és azon áldozatkészséget, mellyel felsőbb parancsokat teljesíteni szoktak, ismerve továbbá

a magyar közigazgatás páratlan korrupcióját, ez a rendszer kiváló szolgálatokat tenne a magyar osztályuralomnak.

Ha tehát a magyarországi demokrácia nem követeli ép oly erélyesen az egyenlő választójogot, mint az általánosat, annak a veszélynek teszi ki magát, hogy a kormány az utóbbit az előbbinek a pluralitással való tönkretétele által iparkodik majd hatálytalanná, vagy illuzóriussá tenni. A nemzeti demokrácia pedig, amennyiben azt hiszi, hogy ily úton gátat lehet majd vetni egy rohamosan fejlődő szocialista mozgalomnak, nos, úgy vonja le a belgiumi tanulságokat: „Szervezetünk sértetlen maradt — mondja Vandervele. — Propagandánk futólagos tompulás után erélyesebb lett, mint valaha.“

Választói geometria.

Az egyenlő választójog rendszerének meghamisítására szolgál az a mód is, ahogy a választókerületeket szokták beosztani. Az egyenlő választójog elvéből ugyanis az következne, hogy a választókerületeket a lakosság számára való tekintettel olyképpen osszák fel, hogy minden választókerületben ugyanaz legyen a választók száma.

Nem tudjuk, az új magyar törvényjavaslat minő választókör-geometria alapján osztja majd be a választókerületeket. Azt azonban tudjuk, hogy ez idő szerint 400—500 választóból álló kerületekkel 18.000—20.000-ből álló kerületek állanak szemben, azt is tudjuk, hogy a jelenlegi beosztás nagy mértékben okozza azt, hogy például a nemzetiségeknek csaknem 80 százaléka nem jut érdekeinek képviseléséhez, ez pedig az egyenlő választójog elvének egyenes lábbaltiprása. Ha mindezzel szemben figyelembe vesszük, hogy a választójogi reform mesterséges kinyújtásával szemben nyilvánuló jogos türelmetlenséget a kormánykörök a választókerü-

letek új beosztása által szükségessé tett előkészületekre való homályos hivatkozásokkal igyekeztek lecsendesíteni, mindenképpen indokolt, hogy eleve is a legnagyobb óvatossággal fogadjuk a választókerületek beosztására vonatkozó javaslatokat, holt bizonyos lévén ugyanis, hogy az általános és titkos választójogból az osztálypolitikára eredő hátrányokat, az egyenlőség elfojtásával igyekeznek majd mérsékelni s ennek egyik bevallott módja az, ha a választókerületeket aképpen osztják fel, hogy míg a „megbízható“, hazafias, vallásos, a tulajdon és család szentségét tiszteletben tartó elemek túlsúlyát biztosítják, addig a nemzetiségeket és főképen a „hazátlanság“ jegyében szervezett munkásságot kinullázzák.

De a teljes politikai egyenjogúság, mely a demokratikus irányzat alapelve, oly választórendszert is követel, amely minden érdekeknek, tehát minden pártármatlanak is azt a befolyást biztosítja, amely az illető érdekcsoportot az érdekeltek száma szerint megilleti. A minoritásnak, kisebbségeknek megfelelő érvényesülését teszi lehetővé az a választórendszer, mely mint követelmény minden szociáldemokrata programban helyet foglal: az aránylagos, proporciónális választórendszer.

A szavazók többsége ugyanis még általános választójog esetén sem feltétlenül, egyszersmind a nép többsége is s így a szavazók többsége által választott képviselők összessége voltaképpen nem tekinthető népképviseletnek. A kisebbség pedig — bármily tekintélyes részét képezze is az a népességnek — egyáltalán nem érvényesül. Ha ehhez hozzávesszük azt a szabályt, hogy a törvényeket megint a képviselők szavazattöbbségével hozzák, úgy látnivaló, hogy mily kevéssé van jelen a nép akarata a törvények meghozatalánál. Ézeken a visszaéléseken van hivatva segíteni az aránylagos választórendszer, melynek alapelve az, hogy ha a választók egy bizonyos számmal bíró csoportjaira egy kép-

viselő esik, úgy minden más ugyanolyan számból álló csoport is jogosítva van egy képviselőre, tehát kétszerannyi választó kétszerannyi képviselő, háromszorannyi választó háromszorannyi képviselő küldésére van jogosítva. Egyedül ez a rendszer biztosíthatja, hogy az egyes pártok között megoszló mandátumok száma arányban lesz a leadott szavazatok számával. Hogy pedig az általános választójog egymaga ezt nem biztosíthatja, azt mindennél jobban bizonyítják az utolsó német választások, melyeknél a szociáldemokrácia negyedmilliós szavazatszáporulatával szemben áll több mandátumának elvesztése.

Az aránylagos választórendszerrel találkozunk Belgiumban, hol azonban annak kedvező hatásait a többes szavazat intézménye teljesen lerontja.

Több-kevesebb tökéletességgel van ez a rendszer Dániában, Angliában, Olasz- és Franciaországban megvalósítva, voltaképpen hazája azonban Svájc, hol több kantonban a legjobb eredményekkel alkalmazták.

A fennálló anarchiának ily irányban való megváltoztatásáig is a kisebbségek megfelelő képviselete érdekében megkövetelendő, hogy a választókerületek minden népszámlálás után újból beosztassanak, hogy az időközi változásokkal megfelelőleg számolni lehessen és az aránylagos választórendszer kivívásáig a kisebbségek képviseletése, ha tökéletlenebbül is, biztosítható. Úgy a kisebbségi képviseletnek (szoros értelemben véve) mint az aránylagos választórendszernek technikai keresztülvitelére számos javaslat és elmélet van már forgalomban, gyakorlati megvalósításuk azonban nagyrészt lokális viszonyoktól függ.

A demokratikus választórendszer által megkövetelt egyéb intézkedéseket: községenkénti választást, mely megakadályozza a fuvardíj címén történő vesztegetéseket, időt és fáradságot kímél; a nem túlhosszú törvényhozási ciklusok meghonosítását; a választás napja

gyanánt törvényes ünnepnap megállapítását stb. alig szükséges bővebben indokolni. Oly követelmények ezek, melyek természetes magyarázatukat lelik a demokrácia általános elveiben.

A női választójog.

Általánosság, titkosság, egyenlőség, közvetlenség, mind oly kellékei egy demokratikus választójognak, melyek közül egyik sem maradhat el anélkül, hogy a másikat ne veszélyeztetné. Minden más korlát, mint amelyet a természet maga a serdületlenség és elme gyöngeség által felállít, megfosztja a választójogot általános voltától s minden választórendszer, mely a választók között nem, kor, vagyon, szellemi állapot vagy bármilyen más alapon különbséget tesz, veszélyezteti a demokratikus alapvetést: az egyenlőség elvét.

Akár az általánosság, akár az egyenjogúság elvét tekintjük, mindenképen indokolt az a követelmény, hogy minden 20 éven felüli állampolgár nemi különbség nélkül részesüljön a választójogban. Vagyis feltétlenül kiterjesztendő a választójog a nőkre is.

Tudvalévő dolog, mennyire hátrányos egész mai jogrendünk a nőre nézve s mennyire lehetővé teszi annak a férfi által való kizsákmányoltatását. Csak természetes ennél fogva, hogy a szociáldemokrácia, mely minden kizsákmányolás ellen küzd, ezt a fajtáját is meg akarja szüntetni. Azt is megtanulta a munkásság a saját küzdelmeiből, hogy minden társadalmi elnyomatás csak az elnyomottak küzdelme által szüntethető meg. Ennek a lehetőségét kell a nőknek is megadni s minden eszköz megszerzését, mely helyzetükön javíthat, lehetővé kell tenni a számukra. Hogy pedig a jelenlegi társadalmi viszonyok között a nőknek felszabadulása tekintetében a választójog és a parlamenti tevékenység épp oly hathatós eszköz, mint az ösztönmun-

kásságnak a kapitalista-uralom alól való felszabadulása tekintetében, azt felesleges bizonyítani.

Nagyon természetes, hogy az a nőemancipáció, melyre a szociáldemokrácia törekszik, csak olyan lehet, amely az összes nőknek, mint a sajátos kizsákmányolás egy osztályának minden tagját felszabadítja az elnyomatás alól és nem a nőknek egy kiváltságos csoportját.

De a szociáldemokrácia egyszersmind tudományos alapokon felépített társadalompolitikai mozgalom, melyet a történelmi materializmus tételei irányítanak. Ez a tudomány pedig míg egyrészt az osztályok szakadatlan harcának törvényszerűségét hirdeti, másrészt perhorreszkál minden utópiát, minden reális gazdasági alap nélkül érvényesülésre törekvő ideológiát.

A történelmi materializmusnak előbbi pozitív és és utóbbi negatív természetű tételeinek kell, hogy irányítsák a szociáldemokrata taktikát, s ebből a két szempontból kell más politikai felfogásokkal szemben is állást foglalnia.

Erre az alapra kell helyezkednünk akkor is, amidőn az elvben elfogadott női választójognak ezidőszerinti gyakorlati megvalósításának kérdése forog szóban.

A szociáldemokrácia, mely az osztályharc alapján állva küzd mindennemű kizsákmányolás, tehát a nőnek specifikus kizsákmányolása ellen is, nemcsak hogy nem zárja ki, de sőt megköveteli a proletárnők szerveződését és összetartását, saját külön érdekeik, gazdasági céljaik megvalósítására. Amennyiben pedig ezek politikai jogok megszerzését teszik szükségessé, természetes, hogy a proletárnőknek is sorompóba kell állaniuk azok kivívására. Ez a küzdelem természetszerűleg szintén az osztályuralom ellen irányul, mert az okozza éppen mindazokat az állapotokat, melyeknek megszüntetését az általános — a nőkre is kiterjedő — választójogtól várjuk.

A proletár nőmozgalom tehát, mely az osztályuralom ellen irányul, felolvad az általános szocialista

mozgalomban, annál is inkább, mert ami ezidőszerint a nőknek nagy többségét sújtja, nem a specifikus férfiuralom, hanem az osztályuralom s így ez ellen kell szervezkedniök. A szocialista mozgalomnak univerzális tendenciájából következik, hogy a proletárnők önálló mozgalma ép úgy az egész osztály javára szolgál, mint ahogy az egész szocialista mozgalom a nők külön érdekeit is képviseli.

Egészen más a helyzet a polgári nőmozgalomnál, mert míg a proletár férfi elsősorban a polgári társadalom kizsákmányoltja, addig a polgári nő annak a magángazdaságnak a kizsákmányoltja, amelyhez épen tartozik. Csodálatos elmeéllel mutat e tényre a kommunista kiáltvány, midőn azt mondja: „A burzsoá nejében pusztá termelőeszközt lát. Hallja, hogy a termelési eszközöknek közösen kell kiaknáztatniok és természetesen nem gondolhat egyebet, minthogy a közösség e sorsa érni fogja a nőt is. Nem sejti, hogy éppen arról van szó, hogy a nőknek, mint pusztá termelőeszközöknek ez állapota megszűnjék.“

A polgári nőmozgalom tehát természetesen nem fog az osztályharc alapjára helyezkedni, minthogy társadalmilag az uralkodó, vagy legalább is kedvezőbb helyzetben levő osztályhoz tartozik, nem forradalom útján törekszik helyzetén változtatni, hanem békés szociálreform útján a férfival való jogegyenlőséget elérni.

Míg azonban a szociáldemokrácia taktikája azt hozza magával, hogy a közvetlenebb célokért nagyobb küzdelmet fejt ki, mint a távolabbbfekvőért s így ha a női választójogot más általánosabb és közvetlenebb célok előznék meg, teljesen ezekre fogja figyelmét fordítani, addig a polgári pártok politikájánál e részben az tapasztalható, hogy mentől nagyobb mérveket ölt az osztályharc, annál inkább igyekeznek annak személyi elemét megerősíteni s így egy gazdaságilag jelentősebb kizsákmányolás érdekében mind nagyobb és

nagyobb hajlandóság mutatkozik a kevésbé jelentős kizsákmányolásról lemondani s ha a polgári nők választójoga és politikai aktivitása az, amellyel a proletariátus feletti osztályuralmukat megerősíthetik, nem fognak habozni ezt az eszközt megragadni.

Az Egyesült-Államokban, hol a női választójog gazdasági és politikai előfeltételei leginkább megvannak, igen élesen világítják meg a polgári szuffragettek taktikájával szemben ezt az összefüggést a nő és proletariátus érdekei között.

Az amerikai angol szocialista napilap, a „*Daily People*” hasábjain Mrs. A. Turoff a következőket állapítja meg e kérdésben:

Abban a pillanatban, amikor a nő kilépett a házi termelésből s az ipari termelésbe jutva nemzeti termelő lett — ami annyit jelent a mostani viszonyok között, hogy bérrabszolgává változott — okvetlen be kell lépnie a proletariátus tömegébe, mint ezen tömeg egy alkotó része, úgy a saját, mint osztálya érdekében, azon célból, hogy azzal egyesülve könnyebben visszaverjék a tőkés osztály támadásait és amennyire lehet, hozzájáruljanak közös szabadságuk kivívásához, vagyis a bérrabszolgaság megszüntetéséhez. A nő részévé és osztályosává változik a munkásosztálynak. A munkásosztály történelmi hivatást végzett és végez. Hivatása, hogy megszabadítsa az emberiséget ezen társadalomtól, mely pusztító hatású az életre, szabadságra és boldogságra. Tehát mikor a nő belépett a bérrabszolgák táborába, új morális felelősséget vesz magára saját maga és osztálya, a munkásosztály és közvetve a társadalommal szemben, a természetes és egészséges fejlődéssel szemben, mely a proletariátus haladásához van kötve s azzal szemben ezt a követelményt állítja fel: „Egynek sérelme mindnyájunk sérelme.” Ezen szolidaritás az, mely a tények logikájára alapítva, a férfit és a nőt összehozza az elnyomottak és kizsák-

mányoltak táborába, mert egyformán fosztja meg őket jogaiktól a mai társadalom, tehát egyformán is kell küzdeniök kölcsönös felszabadításukért.“

Ott, ahol ez az érdekközösség nő és proletariátus között megvan, nem kell tartani a női választójogtól, ott ellenben, ahol a gazdasági viszonyok nem fejlődtek ki ennyire, a női választójog vajmi könnyen válhatik osztályuralmi célok eszközévé.

A nemzetközi nőmozgalomnak nem egy ténye bizonyítja ezt. A főbizonyítékot a polgári nőmozgalom demokratikus értékére nézve a női választójog világszövetségének elvi nyilatkozata szolgáltatja: „melyben első helyen tisztára természetjogi mérlegelések foglaltatnak, melyek alapján véve szentimentális természetűek. Ideológ eszmemenetekből sarjadzva, igen könnyen halomra dönthetők más érzelmi erők, érzelmi okok, más ideológia által“. Ezt a megállapítást pedig nem valami „elfogult férfi“ teszi, hanem a nőmozgalmak egyik legalaposabb ismerője s a női választójog legőntudatosabb propagátora: Clara Zetkin.*)

S valamint az egész nemzetközi, azonképen a magyar polgári nőmozgalom is nélkülözi azokat a reális alapokat, melyeknek ereje a női választójogra kényszerít.

Élénken visszatükrözteti a magyar feministák fel-fogását azon kérvényük, melyet annak idején a női választójog kérdésében a képviselőházhoz intéztek. S amelyben többek között foglaltatik az a különös megállapítás is, hogy a „szabadságjogokat és azoknak kiterjesztését a magyar törvényhozás épp úgy, mint a külföldiek, sohasem a legközvetlenebbül érdekelték kérelmére és hozzájárulásával adta meg, hanem a jogok birtokában levők kezdeményezésére, abból a meggyőződésből indulva ki, hogy kötelessége végetvetni minden igazságtalanságnak“, s ezt azon klasszikus példával

*) L. *Zur Frage des Frauenwahlrechtes* c. füzetét 4. l.

bizonyítják, hogy „1848-ban a jobbágyság felszabadítása és az úri hatóság megszüntetése szintén nem a jobbágyság közvetlen kérelmére történt, hanem azoknak kezdeményezésére, akik a jobbágyság megszüntetésével magánérdekeikben legjobban károsodtak: a földesurakéra“.

Egy polgári nőmozgalom részéről a feudalizmusnak tett ennyi koncesszió felment attól, hogy annak demokratikus értékéről tovább beszéljünk. Kétségtelen, hogy ilyen hivatkozások nem a dolgozó nők millióinak politikai érdekei megóvására tételnek, hanem egy kiváltságos női osztály hatalmi céljaira. Ettől eltekintve, a feminizmus demokráciájára is csak fennebb követett általános szempontjaink lehetnek irányadók: vagy általános és egyenlő (tehát egyformán minden felnőtt nőre) az a választójog, melyet követelnek, s ez esetben követelésük azonos a szociáldemokráciáéval, vagy nem (s erre nézve sokkal nagyobb a valószínűség), mely esetben az igazi, hamisítatlan demokrácia csak oly magatartást tanusíthat a feminizmussal, mint a demokrácia minden más ellenségével szemben.

A szocialista nők negyedik kongresszusa Mannheimban szerencsésen eltalálta azt az alapot, melyet követelései bázisa gyanánt fel kell állítania s mely rezolúciójában ekkép jut kifejezésre:

„Az aktív és passzív női választójog elvileg, a női nemnek a maga teljességében való nagykorúsítási nyilatkozatát jelenti; gyakorlatilag azon eszközt, mely a politikai hatalom megszerzésére vezet, hogy azon törvényes és társadalmi korlátokat ledöntse, melyek a nő életének kifejlődését és tevékenységét akadályozzák. De a nők világában csak úgy, mint a férfiakéban hatékony osztályellentétek feltételezik, hogy a választójog célja és értéke más és más a különböző osztályok nőinél. A választójog, mint szociális harci eszköz értéke fordított viszonyban van a birtok nagy-

ságához és az általa nyújtott társadalmi hatalomhoz. Főcélja az osztályhelyzet szerint az, hogy vagy teljesen egyenjogossítsa a nemeket, vagy pedig, hogy a proletariátus társadalmi emancipációját hozza létre a politikai hatalomnak az osztályuralom megszüntetése és a szocialista társadalom létrehozása céljából leendő meghódításával, mely egyedül biztosítja a nő teljes emberi emancipációját.“

Ellenvetések az általános választójoggal szemben.

„A választójog megállapításánál a törvényhozónak egy nemzetnek egész valóját, névszerint törekvéseit, alkotó elemeit, az egyeseket, ezek értékét és hangulatát úgy kell egybekapcsolni tudnia, hogy ily egybevetésből, a választók kellékeinek megállapításából maradékként az alkalmas, a jó, a hazafias választó, legvégül pedig az arravaló képviselő kerüljön ki.“ Így hangzik az osztálytudomány követelménye. (Concha: *A választójog reformja.*) Tehát csak a maradék az, amely választójogot nyerhet, az alkalmas, a jó, a hazafias törpe minoritás. Tudnivaló, kikből állnak az ilykép kitagadottak milliói: a munkáségből és pedig úgy a magyar, mint a nemzetiségi munkásokból.

A nemzetiségi kérdés is egyike az osztálypolitika azon találmányainak, melyet a szociáldemokrácia mint olyant nem ismer. Ama szolidaritásra nézve, mely az osztályuralom alatt nyögő proletariátust összefűzi, a nemzeti vonatkozások nem bírnak jelentőséggel. A hazafias szólamok épp úgy, mint a vallásiak, csak arra valók, hogy az elnyomottak millióit gazdasági és politikai érdekeik érvényesítésétől eltereljék. Hiszen, hogy a kizsákmányolás sem szorítkozik pusztán a nemzetiségi munkásokra, hanem a legtűrhetlenebb mértékben kiterjed a fajmagyarokra is, azt nem kell bizonyítani.

Köztudomású történeti tény, hogy sok helyütt éppen a magyarság letörésére, a magyar jobbagyság ellen telepítettek be idegen nemzetiségeket s ezeknek jártak kedvében ingyen telekkel s egyéb gazdasági előnyökkel, a magyarságot pedig tüzzel-vassal üldözték, mibelyt megmoccant. Most persze megváltozott a helyzet, amennyiben most mind a kettőt üldözik, csakhogy más-más jelzavak alatt.

Egyrészt a „nemzetközi“, másrészt a „nemzetiségi“ elemek azok, melyek ellen az osztályuralom, a hazafiság jegyében, síkraszáll. Oly módon kell tehát a választójogot korlátoznia, hogy míg ezek kizáratnak annak gyakorlásából, addig a megbízható elemek részesüljenek benne, egyik ép oly fontos szempont lévén, mint a másik. Ezen szempont megóvását látják egyesek az írás-olvasáshoz, illetőleg a magyar írás-olvasáshoz kötött választójogban.

Eltekintve az ilyen korlátozás antidemokratikus voltától s attól, hogy az írás-olvasáshoz, vagy éppen a magyar írás-olvasáshoz kötött választójog megszűnik általános lenni, ez az intézkedés még az uralkodóosztály szempontjából is impraktikus, amennyiben a „megbízható elemek“ között nagy számban akadnak analfabéták, akiknek szavazatától illeténpépen elesnének. Nem maradna tehát más hátra, mint az általánosság elvetésével az egyenlőséget is elvetni s a jogosultak bizonyos csoportjánál az írás és olvasás tudásától eltekinteni, amint ezt Concha tervezetében teszi, mely a mezőgazdasági cselédektől megkívánja az írni-olvasni tudást, az 5 holdon felüli parasztbirtokosoktól ellenben, kik közt, főleg az öregebbjéből, számosan nem tudnak írni-olvasni, nem követeli meg.

Viszont, ha a megbízható „elemekben“ kevés az intelligencia és kicsiny a közügyek iránti érdeklődés, alapos aggályok merülhetnek fel a tekintetben, vajjon nem fog-e ez a közöny az osztálypolitika érvényesülése

ellen akadályokat gördíteni. Erre való azután a szavazás kötelezővé tétele, különbeni büntetőjellegű következmények megállapításával. Hogy ez minő következményekkel járhat, annak elbírálásához elegendő élképzni, hogy két reakciós jelölt valamelyikére okvetlenül le kell szavazni, a választójog különbeni elvesztésének terhe mellett.

Természetesen nemesak arra kell ügyelnünk, hogy a választójogi reform cégére alatt ilyen káros újításokat ne csempésszenek be, nemcsak ez a passzív tevékenység vár a demokráciára s nemcsak a rosszabb irányban történő újítással szemben lehet helye erélyes állásfoglalásnak, hanem továbbfejlesztő demokratikus újításokat kell kiküzdenünk. Az általános, titkos, egyenlő, közvetlen és községekénti választójog az egész mai választási technika megváltoztatását követeli meg, a lajstromok összeállításán kezdve, a választási bíraskodásig s minden mozzanatból kiküszöbölendők a hűbéri elemek és megtöltendők demokratikus tartalommal.

A választójogi reformmal szemben konzervatív részről tett engedmények így hangzanak: a választójog kiterjesztő reformálása „az állam nemzeti, történelmi jellegére nézve ne legyen sérelmes“ (Concha). Felejtik azonban, hogy a választójognak minden kiterjesztése, bármily jelentéktelen legyen is az, kirekesztett osztályok érvényre jutását, elnyomott érdekek győzelmét jelenti s amilyen fokú győzelmet jelent az elnyomott érdeknek, ugyanakkora vereséget az addig uralkodott „nemzeti“ érdekeknek és így minden választójogi reform, tehát a konzervatív részről is koncedált óvatos kiterjesztés is, mint relative általánosabb az előbbinél, csak mennyiségileg különbözik a valósággal általános választójogtól. Ez alapon tehát nem állanak meg az általános választójog nemzeti és szociális következményei tekintetében hangoztatott ellenérvek, vagy ha ezek ellenében megállanak, úgy megállanak minden elképzelhető, tehát

a Concha által felállított reformprogrammal szemben is. Ha nép és nemzet egyet jelentene, úgy ez az egész érvelés önmagától esnék el, de minthogy homlokegyenest ellenkező érdekek nomenklaturái, lehetetlen oly kielégítésük, mely valamelyiknek sérelmével ne járjon.

Amit a konzervatív tudomány és politika kíván, nem egyéb, minthogy az alkotmány sáncai több százezer megbízható állampolgárral megerősítsenek. Az ipari munkásság igényeit a választójogra még csak elismeri, a mezőgazdaságban foglalkozóknak azonban csak bizonyos rétegét óhajtja felruházni választójoggal. Persze, mert az ipari munkások száma jóval kisebb, meg azután a jelenlegi latifundiumos feudál-arisztokráciának nem volna veszélyesebb ellenfele, mint legtermészetesebb ellenségük: a mezőgazdasági munkásság.

És ez az a pont egyszersmind, ahol napnál világosabban derül ki, hogy az ú. n. nemzeti ideológia nálunk nem a magyarság kultusza, hanem az osztályönzés kifejezője. Ennek viszhangja Concha azon megjegyzése, hogy „a legalsóbb osztálybeliek a magyarság körében, főleg szociális szempontból hasonlóképen aggályosak”. Látnivaló, hogy nem annyira a magyar faj szupremáciája az, ami a nemzetállam kőműveseinek szívében fekszik, mint inkább a latifundiumon nyugvó uralom.

Ugyanaz a folyamat folytatódik a nemzetállam jelszava alatt, amelyet Acsády a magyar jobbágyság egész történetében kimutat: az életerős, kulturképes magyar parasztságnak a legraffináltabb módon való üldözése, ennek a faji erőnek a legképtelenebb eszközökkel való elnyomása, midőn osztályérdeket veszélyeztet és kizsákmányolása, midőn osztályérdekeket szolgál. Ennek a faji erőnek a mérsékelése végett telepítettek be épen sok helyütt nemzetiségeket, hogy azután a nemzeti állam égisze alatt spekuláljanak az uralkodóosztályok magyarsággal, nemzetiséggel egyaránt.

Hogy mi az, ami az általános választójogra meg fog bennünket érlelni, azt a konzervativizmus képviselője, Concha, a következőkkel magyarázza:

„A társulás, a szövetkezés, az egyesülési szabadságra nevelő iskoláján kell még alsóbb osztályunknak általában keresztülmenni, gazdaságilag, erkölcsileg, értelmileg kell emelkednie a jegyzői gyámság, a szolgabírói pálcánélküli községi élet útján kell nevelődnie, amíg a nemzet törvényhozó működésének hasznos alkotó eleme lehet.“ Mintha mindez a választójog, mint a politikai szabadság minimuma nélkül elérhető volna. Másrészt pedig nem épen arra való-e a jegyzői gyámság stb., hogy az uralkodó osztályra nézve kényelmetlen társulást, szövetkezést tüzzel-vassal megakadályozza? Az-e a magyar közigazgatásnak a népszabadságra nevelő iskolája, hogy pl. a földmunkások csoportjait alakulásukban, működésükben megakadályozza, sztrájk-tanyákat feloszlát stb. stb.? És az a törvényhozás, mely rabszolga-, alamizsna- és sztrájktörvényeket szavaz meg, az egyeteme ennek a tanítási rendszernek?

Nem hazafias szólamok, hanem gazdasági valóságok, osztályérdekek és osztályellentétek azok, melyek irányadók az ilyen törvényhozási alkotások tekintetében és az osztályoknak a választójoghoz való viszonyát alig lehet találóbban kifejezni, mint azt Engels tette következő szavaival:

„Míg az elnyomott osztály, tehát ez esetben a proletariátus még nem érett meg arra, hogy önmagát fölszabadítsa, addig az túlnyomó többségében a fennálló társadalmi rendet, mint az egyedül lehető fogja elképzelni és politikailag a kapitalista osztály nyúlvánnya, annak szélső balszárnya fog maradni. Azon mértékben azonban, amelyben önmaga által történő felszabadulására mindjobban megéri, alakul majd meg, mint külön párt s választja saját képviselőit, nem pedig a kapitalistákéit. Az általános választójog eképen

a munkásosztály érettségének fokmérője. Több a mai államban nem lesz és nem is lehet a választójog; ez azonban elegendő is. Azon a napon, amelyen az általános választójog hőmérője a munkásoknak a forrpontot mutatja, tudni fogják ők is, a kapitalisták is, bányadán vannak.“

Népjogok a polgári társadalomban.

A népjogok kiterjesztése érdekében Európaszerte megindult mozgalommal kapcsolatban felmerülhet azon kérdés, hogy voltaképen meddig terjeszthetők ki egyáltalán a népjogok a polgári társadalomban, hol van az a határ, ahol a fennálló gazdasági rend a politikai fejlődésmenetnek megállást parancsol?

Nem fejezhetjük be kutatásainkat anélkül, hogy e nagyfontosságú kérdést is azok körébe ne vonjuk s e kérdéssel kapcsolatban s arra mintegy válaszképpen ismer-tessünk egy minálunk kevésbé méltányolt demokratikus intézményt, mely pedig ez idő szerint a népjogok kul-minációs pontja: a referendum.

„Tout gouvernement provient des peuples et leur appartient et c'est par usurpation, que d'autres s'en sont emparés par la suite.“ Egy alig ismert, rég elfelejtett politikus mondotta e szavakat immár másfél évszázad-dal ezelőtt, az előkelő genfi családból származott Micheli du Chrest, aki elméletével megelőzte Rousseaut, a tett propagandája tekintetében pedig azok közül, kik az uralkodó osztályból való származásuk ellenére is a nép jogaiért szállottak síkra: Mirabeaut és Saint Simont.

Micheli du Chrest a népszuverénitáson nyugvó szociális szabadságot abban az időben hangoztatta, amikor az individuális természetű emberi vagy szabad-ságjogok elmélete erős fejlődésnek indult s mindkettő, úgy a népjogok idézett felfogása, mint a szabadság-jogok magukon viselik a kor bélyegét s egyazon közös

hibában szenvednek, hogy az evolúció törvényével egyik sem vet számot. Micheli du Chrest ép úgy a nép immanens tulajdonságának tekinti az uralomra való jogsultságot, mint ahogy a szabadságjogászok az egyénben a személyes szabadságot. Tehát valamint az egyes egyén születésénél, emberi mivoltánál fogva tarthat számot emberi méltóságának respektálására: hasonlóképen minden társadalom irányítására és vezetésére a nép a maga egészében van hivatva, vagyis nincs tekintettel arra az irányító befolyásra, melyet a társadalom fejlődésére annak gazdasági viszonyai gyakorolnak, nem számol a munkamegosztás követelményeivel, melyek a reprezentációt s ezzel először a monarcha és közvetlen környezete, majd az előjogokat kicsikart osztály érdekeinek a nép rovására való előnyomulását kifejlesztették.

Amint ugyanis a reprezentáció elve a törvényhozásnál az osztályuralom kísérőjeképpen a társadalomban kifejezésre jut, kezdetét veszi a küzdelem a reprezentánsok, kik mindig saját érdekeiket képviselik és azok között, akiknek rovására ez történik. Ez osztályharcok közepette születnek a népjogok.

Bármennyire különbözzenek is egymástól e vívmányok, egy előzmény és egy következmény tekintében megegyeznek. Az előzmény két erőnek: az osztályuralomhoz ragaszkodók statikájának és az ez ellen törő nép dinamikájának harca, mely harcban az osztályuralom képviselőinek inercia-nyomatéka mindig bizonyos ideológiák kíséretében jelenik meg s a következmény csaknem mindig ez ideológiák cáfolata.

Egyike a leggyakoribbnak azon érvek közül, melyeket valamely új politikai intézmény ellen az ennek meghonosítása által érdekeikben fenyegetett csoportok hangoztatni szoktak, az, hogy a nagy tömeg a kérdéses reformra még éretlen. Bőséges alkalmunk volt és van hallani e frázist az általános választói jogra irányuló mozgalmunknál is.

Az eddigi tanulságok pedig épen ellenkezőleg azt bizonyítják, hogy a népjogok minden kiterjesztése politikailag érlelő hatással volt, ami természetes is, mert csak úgy nevelhetjük az állampolgárokat politikai téren, ha részvételt engedünk nekik a közügyek intézésében s felkeltjük érdeklődésüket azok iránt. Ahol az állampolgárok nincsenek saját személyükben, közvetlenül érdekelve a közügyek iránt, ott nem is fognak azokkal törődni, amint ezt tényleg tapasztaljuk mindenütt, ahol a politikai szabadság korlátozott. Tehát nem azért korlátozandók a népjogok, mert a nép éretlen, hanem megfordítva: a nép azért éretlen, mert nincs alkalma a politikai megizmosodásra. „A népjogok mindegyike valóságos politikai iskola” — mondja Curti — „és ezáltal hatalmas kulturtényező”. Csak ezek teszik lehetővé az eszmék megérlelődését s a különböző érdekek érvényrejutását.

Kitünően indokolja Macchiavelli ez ideológiák keletkezését: „A néppel szemben fenálló e balvélemény” — mondja a fejedelemről írt művében — „onnan ered, hogy mindenki félelem nélkül foghat rá bármi rosszra, még az ő uralma alatt is, míg ellenben a fejedelmekről mindig tiszteletteljesen és kímélettel beszélnek”.

Ámde a huszadik század népe nem az a *misera plebs* többé, amely ne tudná, hogy mindaddig, amíg ki nem vívta jogait, azokra éretlennek fogják tartani s tudja azt is, hogy nem valami nagy az igyekezet, hogy e megérlelődését siettesék.

A népjogok kiterjesztésének követelménye azonban csak a gazdasági és politikai viszonyok kölcsönhatásának felismerésével ölt nagyobb arányokat s a történelmi materializmus elterjedésével mind általánosabbá válik. A népjogok fejlődésének igen érdekes fejezete az, amely a legradikálisabb népjog: a közvetlen néptörvényhozásnak s ezzel a tiszta demokráciának történetével s annak intézményi kifejezőjével: a referendummal ismertet meg bennünket.

A direkt néptörvényhozásnak mely különböző kezdetleges formák között már évszázadok előtt fennállott, elméleti megalapítója Rittinghausen volt, aki, ez elméletét következő tételre alapította: „Némi gondolkodás után rájövünk, hogy oktalan dolog fehéret fekete által képviseltetni, általános érdeket magánérdek által, mely azzal homlokegyenest ellenkezik. Ha mindkettő egybehangzó volna, akkor nem volna szükség államra, nem, mert béke és igazságosság mindenütt önmagától honolna, ha pedig nem egybehangzó, akkor a logika tiltja, hogy néhány száz magánérdeknek tulajdonítsuk a törvényhozás jogát és utóbbinak engedjük át a közjó ápolását“. (*Die direkte Gesetzgebung durch das Volk. Zürich, 1893. 96. l.*)

A népszuverénitás nem maradt meg szürke elméletnek. A szociáldemokrácia elterjedésével, mely az osztályuralom hibáira mind határozottabban rámutatott, előtérbe lépett ama követelmény, hogy ahelyett, hogy egyoldalú érdekek érvényesüljenek a közérdekek rovására, maga a nép uralkodjék az összesség előnyére, az által, hogy a törvényhozást is saját kezébe veszi s azt maga végzi s nem mással végezteti, vagyis az önsegélyt korlátlanul — tehát politikai téren is érvényre juttatja.

A régi demokráciát, melyet a néptől elragadtak, újra visszakövetelték, a változott viszonyoknak megfelelő módosításokkal. Bebizonyult, hogy a reprezentáció, a politikai munkamegosztás az osztályállamban nem alkalmazható anélkül, hogy kizsákmányolással ne járna. Először a szavazati jogosultságot fektették új alapokra, majd több helyen a közvetlen néptörvényhozás vált követelménnyé.

Ez utóbbi követelmény megvalósulást csak egy államban nyert: Svájcban, hol az a referendumban jut kifejezésre, mely intézményt itt „a szervezett, békés, permanens forradalomnak“ neveznek, mely mellett minden szociális megoldás erőszak alkalmazása nélkül fog létrejönni.

A referendum szóval eredeti jelentésében (tehát, mikor annyit tesz, mint a referálandó, amiről jelentést kell tenni) először Graubünden és Wallis kantonokban találkozunk *) a 16. században, amikor is a Bazerolban és Sittenben összeülő képviselőtestület mindaddig nem hozhatott fontos kérdésekben határozatot, míg a képviselők kiküldöiknek jelentést nem tettek és hozzájárulásukat ki nem eszközölték. Ily értelemben három századon keresztül használták a referendumot egészen 1798-ig s a restauráció idejében 1815-ben újból meghonosították. Hasonló értelemben használták a referendumot 1848 előtt a svájci népgyűlésen. Minthogy az egyes kantonok képviselői csak utasításaik alapján szavazhattak, oly esetben, mikor valamely ügyre nézve utasításuk nem volt, *ad referendum* vették a kérdéses ügyet.

Ma már más értelemben használatos a referendum szó, mint *totum pro parte* a névszavazás, közvetlen néptörvényhozás kifejezésére, s az előbbivel ma csak annyiban áll fenn analógia, amennyiben ez is azt a gondolatot juttatja kifejezésre, hogy a nép hozzájárulása szükséges ahhoz, hogy a kormány által kibocsátott javaslat törvényerőre emelkedjék.

Ennek a referendumnak, mint az ősi germán népszabadság maradványának első nyomaival a berni köztársaság történetében találkozunk, s mint minden politikai institúciónak, úgy ennek is, gazdasági okok alkotják a hátterét. Bern városa ugyanis 1439-ben a zürichi háború következtében nagyon eladósodván, a néptől nagy anyagi áldozatokat követelt, s ezeket csak az által remélte megszerezni, hogy a népnek a törvényalkotásban való részvételi jogot concedálta. Ez azonban még reprezentatív jellegű, amennyiben az érintkezés a nép és kormány között követek útján történt.

*) Orelli: *Das Staatsrecht in der schweizerischen Eidgenossenschaft.*

Ebből fejlődött ki azután az idők során a modern értelemben vett referendum, melynek segítségével hozták a legfontosabb törvényeket: zsoldos katonák fogadását, idegen államokkal való szerződéseket, a cölibátusra, reformációra, parasztlázadásokra vonatkozó intézkedéseket minden 14 éven felüli férfi részvételével.

Nem egy világtörténeti jelentőségű kérdést látunk a referendum útján eldönteni. Így határozott Bern a burgundi háború, Zürich a reformáció tekintetében.

A városi patriciátus uralomra jutásával azonban a népjogokon mindinkább rést ütnek, mi számos küzdelmet eredményez. E küzdelmekből győztesen kerül ki a megújított referendum. Ez osztályharcok egyik főalakja az említett Micheli du Chrest, ki a nép számára azon jogot követelte, hogy a törvények fölött leszavazhasson és olyanokat javasolhasson, tette pedig ezt a bibliára, klasszikusokra és szokásjogra, vagyis korának tekintélyes érveire hivatkozva. E győzelemmel megszűnt a törvényhozás egyes családok privilégiuma lenni.

A következő korszak: a francia forradalom és a napoleoni idők alatt a néptörvényhozás kérdése stagnál Svájcban, hol először a direktorium által oktrojált alkotmány, majd a Napoleon-féle mediáció-akta útját állták az önálló fejlődésnek, ellenben ilyes törekvéseket látunk Franciaországban, hol Condorcet 1793-ban oly cenzuráról beszél, melyet a nép a törvényekkel szemben gyakorolhat, mint a vétónak egy fajáról és még ugyanazon évben a francia polgárok elé elfogadás vagy elvetés céljából egy alkotmánytervezetet terjesztenek, s ez az első referendum, amelynél nem korporative, hanem egyénenként szavaztak a polgárok.

Svájcban csak az 1830-iki júliusi forradalom hatása alatt indul meg ismét a mozgalom a népjogok érdekében. Itt aztán a referendum kétféle formája kezd már kibontakozni: az alkotmány-referendum és a tör-

vény-referendum. Vagyis nemcsak az alkotmányrevízió esetében bocsátják a népet a szavazó urnák elé, hanem az egyes törvények meghozatalánál is. A fejlődésmenet, amint azt Stüssi*) leírja, a következő: Először csak a kormány határozhat az alkotmány revíziója fölött, majd hosszabb határidőt szabnak meg, melyen belül egyáltalán nincs helye revíziónak. További lépés, hogy a néphez időnkint kérdést intéznek, óhajtja-e a revíziót, s egyúttal bizonyos számú polgár feljogosítottatik arra, hogy e kívánságnak kifejezést adjon. Mindinkább szűnőfélben van az a felfogás, hogy az alkotmány szerződés a nép és a kormány között, és hogy előbbinek egyedüli joga, hogy utóbbi határozataihoz hozzájárulhat; a hatóságok jogait mindinkább megszorítják, s csakhamar úgy tekintetnek, mint a nép megbizottai, kik az ügyeket csak a nép által hozott alkotmány megszabta határokon belül intézhetik. Ennek további következménye azután az, hogy a népnek eredetileg csak az alkotmány létrehozására korlátozott részvételi jogát csakhamar kiterjeszteni kívánják törvények, sőt fontosabb rendeletek hozatalára is. Az uralkodó-osztályok tiltakoznak ez ellen s hosszas huzavona után a két ellentétes érdek kompromisszumaképen létrejön az első koncesszió: a vétó, melyet az 1831. évi st. galleni kantonális alkotmány honosít meg először. Az elvi álláspont ez alkotmány 2. és 3. szakaszában jut kifejezésre. Az előbbi szerint: „A kanton népe szuverén. A szuverénítás, mint az államfenség és a legfőbb hatalom kifejezése a polgárok összességének kezében van.“ A harmadik szakasz pedig így folytatja: „Ennek következtében a nép maga gyakorolja a törvényhozás jogát, minden törvény az általa történt elfogadásnak van alávetve, mely jogot azáltal gyakorolja a nép, hogy valamely törvénytől, ennek kibocsátása után, szuverénítésánál fogva a hozzájárulást és végrehajthatóságot meg-

*) *Referendum und Initiative in den schweizer. Kantonen.*

tagadhatja“. A taxative felsorolt törvények, melyekre e jog kiterjed, csak az esetben lépnek életbe, ha promulgációjuktól számított 45 napon belül a nép vétó jogával nem él. E jog gyakorlásának pedig az a módja, hogy valamely politikai község 50 polgárának kívánságára községi közgyűlés tartandó, s abban megvitandó, vajjon a kibocsátott törvényjavaslat ellen éljenek-e vétójoggal, vagy sem. Ha a többség kifogást emel a javaslat ellen, úgy erről a községi tisztviselő a kerületi tisztviselő útján jelentést tesz a kantonális kis tanácsnak. Ha a törvényjavaslat ellen szavazók a kanton összes szavazó polgárainak felénél többet tesznek ki, úgy bukik a törvény. Egy teljesen indokolatlan, reakcionárius intézkedéssel találkozunk itt: azon jogosultakat ugyanis, akik a szavazástól tartózkodnak, úgy tekintik, mintha a törvény mellett szavaztak volna a „*qui tacet, consentire videtur*“ elve alapján, szemben a „*qui tacet, nihil dicit*“ elvével. E vétót később Basel (városi) kantonjában is (1832-ben), majd Luzernben 1841-ben meghonosították. Zürichben 1847-ben a vétó meghonosítására irányuló kísérlet sikertelen maradt, ellenben Thurgauban 1849-ben és Schaffhausenben 1852-ben meghonosult, a st.-galleni 1861-iki alkotmány-revizió alkalmával pedig fentartották. E vétó — Cohn szerint *) — bármily demokratikus intézmény is, a gyakorlatban való következetes keresztülvitele nem egyéb, mint konzervatív ható akadály új törvényekkel szemben. „Úgy hat, miként egy Lordok Háza, mi főleg akkor káros, ha a szavazók többsége egy égetően szükséges-reformnak ellenszegül. Minthogy azonban ezt csak ritkán teszi s az első hévben történt ellenállás még nem zárja ki, hogy mindjárt ezután a rosszul informált szuveréntől a jobban informált szuverénhez lehessen appellálni, az egész kérdés lényegileg csak a törvény-

*) *Die Bundesgesetzgebung der Schweiz unter der neuen Verfassung.*

hozási reform elé gördített akadályoknak még elfogadható növelését jelenti.“ Voltaképen azonban nem Cohn aggályai miatt nem nyert nagyobb elterjedést a vétó, hanem azért, mert negatív voltánál fogva kevésnek bizonyult s csakhamar kifejlődik a pozitív szurrogatum: az iniciativa, a néptörvényhozásnak második nagyjelentőségű faktora.

Az iniciativa a nép azon joga, melynél fogva a fennálló alkotmányok és törvények megváltoztatását, vagy új törvények kibocsátását követelheti. Ennek analógiája a kérvényezési, peticionáfási politikai jog elnevezés alatt a legtöbb államban fennáll, különbözik azonban ettől az iniciativa abban, hogy kényszeríti a törvényhozót bizonyos intézkedés megtételére, melyet azután a nép elé kell eldöntés céljából bocsátania. Az őskantonokban (Schwyz, Uri, Untervalden), mint azt Blumer részletesen leírja, (*Rechtsgeschichte der schw. Demokratien*) régi keletű népjog az iniciativa, ámde bizonyos korlátok között érvényesülhetett csak, amennyiben nem volt iniciálható olyasmi, ami „Isten dicsősége, vagy a haza üdve és becsülete ellen való“.

A többi kantonban csak az utolsó hat évtizedben fejlődött ki a kezdeményezési jog és pedig először Waadtban 1845-ben, Aargauban 1852-ben. Fennáll továbbá Zürichben, Zugban, Luzernben, Solothurnban, a Basel városi és Basel vidéki kantonban, Schaffhausenben és Thurgauban.

A zürichi alkotmány szerint ily kezdeményezés akár egyszerű kívánság, akár kidolgozott törvényjavaslat alapján indítható s mindkét esetben megindokolandó. Ha egy polgár, vagy egy hatóság lép föl ily kívánsággal, melyet a kantonális tanács tagjainak $\frac{1}{3}$ része, vagy 5000 szavazó polgár támogat, úgy a népszavazat dönti el, vajjon emelkedjék-e törvényerőre vagy sem.

A néptörvényhozás azon kezdetlegesebb alakzatai, melyeket a vétónál s az iniciatívánál láttunk érvénye-

sülni, határozott formát öltenek a referendumnál, melyben az a demokratikus áramlat, mely az első két intézménynek utat tört, eléri tetőpontját.

A szoros értelemben vett referendumnak — mely Schwyz és Zug kantonokban már 1848 előtt ismeretes volt — fellendülését ugyancsak gazdasági okok idézték elő, amennyiben Neuchâtel kantonban 1858-ban annak következményeképpen, hogy a nagy tanács egyoldalú érdekek kedvéért nagy mértékben megterhelte a kanton közönségét egy vasútépítésnél, behozták az ú. n. financerferendumot, mely szerint minden 500.000 frankot meghaladó kölcsön vagy pénzügyi engagement a nép hozzájárulását igényli. 1861-ben Waadt kanton e financerferendum mellett helyet ad alkotmányában az ú. n. fakultatív referendumnak, mely szerint a nép leszavazhat minden olyan törvényjavaslat tekintetében, melyet a kormány evégből jónak lát elébe terjesztetni, vagy pedig, mely fölött a népszavazást 6000 polgár kívánja. De még itt sem állapodott meg a referendum, hanem a következő nagy lépéssel a referendumot egyenesen kötelezővé tették. Bekövetkezett pedig ez a Basel vidéki kantonban 1863-ban, hol is kimondotta az alkotmány, hogy „minden törvénynek, általánosan kötelező határozatnak és szerződésnek a hivatalos lapban történt harmincnapos közzététele után a községi közgyűlésekben a nép elé kell terjesztetni elfogadás vagy elvetés végett, minél a szavazattöbbség dönt”.

A népjogok e formáinak különféleségét gyönyörű egymásmellettségben szemlélhetjük a zürichi kantonális alkotmányban 1869-ből. Itt együtt találjuk az obligatorius referendumot az összes törvényekre nézve, az iniciatívát nagy terjedelemben, a fakultatív referendumot oly határozatok tekintetében, melyet a kanton-tanács a nép elébe terjeszthet s végül a pénzügyi referendumot új, 250.000 frankot meghaladó egyszeri, vagy

20.000 franknyi évenként visszatérő kiadások tekintetében.

Hasonló fejlődéssel találkozunk Bernben is, mely 1809-ben létesítette a kötelező referendum intézményét, majd Thurgau, Solothurn és Aargau követték példáját. Utóbbi kanton a 4 évre megállapított normalbudgetet is a nép által szavaztatja meg. Mihamar oly lendületet vett a népjogok kiterjesztésére irányuló mozgalom, hogy ez idő szerint a 25 kanton közül csak egyetlenegyben nincs meg a referendum és ez Freiburg.

A népjogok jelenlegi megoszlása tekintetében Orelli *) a következő táblázatot állította össze.

I. Tiszta demokráciák az ősi falusi községek formájában: Uri, 2 Unterwalden, a két Appenzell, Glarus (2 egész és 4 félkanton).

II. Tiszta demokráciák obligát referendummal: Graubünden, Basel (vidék), Thurgau, Zürich, Bern, Aargau, Solothurn, Schwyz (7 egész és 1 félkanton).

III. Reprezentatív demokráciák: a) minden referendum nélkül: Freiburg (1 kanton); b) fakultatív referendummal, ideszámítva a vétót is: St.-Gallen, Basel (város), Schaffhausen, Zug, Luzern, Waadt, Neuchâtel, Genf és Tessin (8 egész és 1 félkanton); c) csupán financerferenduma van: Wallisnak.

A régi reprezentatív demokráciák mindinkább tiszta demokráciává fejlődnek. Változatlanul csak a kis kantonokban található falusi községek maradtak, melyek a régi svájci szabadságot a maga őseredeti mivoltában tartották fenn. Ez a népjogok állása a kantonokban. Magában az államszövetségben, az 1874. évi szövetségi alkotmányban e demokratikus áramlatok szintén méltánylásra találtak. Itt ugyan a nép csak mint egyik faktora a szuverenitásnak szerepel, s nem mint annak letéteményese, de a fakultatív referendum törvénybe iktatásával megindították azt a lavinát, mely minden

*) ld. munkájában.

reakcionárius ellenáramlatot el fog söpörni s a népszuverénitást fogja diadalra juttatni. A szövetség alkotmányának 89. szakasza így szól: „Az államszövetséget érdeklő törvények, valamint általánosan kötelező szövetségstanácsi határozatok, melyek nem sürgős természetűek, elfogadás vagy elvetés végett a nép elé terjesztendők, ha ezt 30.000 svájci állampolgár, vagy nyolc kanton közönsége kéri.” A reakció bizonyos fokú érvényesülése félreismerhetetlen; már a törvény szövegezése is szerencsétlen e helyen: „amennyiben azok nem sürgős természetűek”. Ezáltal ugyanis nagyfontosságú határozatoknak a nép elé vitele a szövetségtanács sürgősségi indítványával kijátszható.

Ha tekintetbe vesszük, milyen küzdelem előzte meg e szakaszt, úgy méltán tarthatjuk ezt, még ilyen formájában is vívmánynak.

A legjelentősebb érv, melyet a referendumnak az összállamban való meghonosítása ellen hangoztattak, az volt, hogy az államszövetséghez nem illik a referendum, mert a tiszta demokrácia formái nem egyeztethetők össze az államszövetségképen kifejezésre jutó reprezentáció eszméjével. Eszerint a központi állam szuverénitása vagy a kamaráknál van, amely esetben a föderatív elemnek eleget teszünk, vagy pedig közvetlenül a népnél, ami azonban csak egy egységes államnál lehetséges. Ezen érvet pedig azzal támogatja felhozója: Orelli, hogy az északamerikai Egyesült-Államokban sincs sem referendum, sem vétó.

Minden ellenargumentumnál jobban megcáfolta e ferde elméletet a praxis; a referendum hathatós alkalmazása és a küzdelem annak kötelezővé tétele érdekében. A fakultatív referendum mellett fennáll az összállamban az iniciativa is, de csak az alkotmánymódosításra vonatkozólag; mihelyt 50 ezer polgár az alkotmány változtatását követeli, a népszavazást el kell rendelni. Vitás, vajjon e jog csak az egész alkotmány revíziójára

vonatkozik-e vagy pedig annak egyes cikkeire is. A szövetségtanács, mely az alkotmányt hitelesen magyarázza, úgy döntött, hogy e jog csak totálrevízióra irányul s nem egyúttal parciálrevízióra is.

A tulajdonképeni néptörvényhozás tehát általában úgy az összállamban, mint a kantonokban is kizárólag az alkotmány tekintetében áll fenn s ez abban áll, hogy (az egyetlen Freiburg kivételével) nem a kormányok, hanem a nép állapítja meg s módosítja azt; ezen általános alkotmányreferendum mellett a fontosabb törvények a nép többségének nyílt, vagy hallgatóságos hozzájárulását követelik. Ez az általános képe a svájci néptörvényhozásnak. A referendum eredményeiről ezeket írja Curti:

„A nép nagy többségének részvétele az alkotmány létesítésénél, ennek nagyobb tekintélyt ad, s tartós fenmaradást biztosít, mint oly írott alkotmányok, melyeket a nép akarata ellenére oktrojáltak.

1874—1897-ig az össz állam alkotmányának totálrevízióját egyszer, parciálrevízióját 12-szer kérték; a szövetség összességét érdeklő 187 oly törvény közül, melynél a referendummal élhettek volna, mindössze 24 esetben éltek. Alkotmány-iniciatívával 3 esetben éltek. Tehát 24 év alatt 28-szor foglal helyet az összállamban a népszavazás (beleszámítva az 1874-iki alkotmány-módosításnál történt szavazást).

Kötelező referendumnak 1897 februárig 199 törvényjavaslattal szemben volt helye a különböző kantonokban (főképen Zürichben), igénybe vették 12 ízben. Ez adatok megcáfolják a referendum ellenében tett azon ellenvetést, hogy a nép túlságosan visszaél hatalmával. Azt a másik ellenvetést, hogy t. i. a sok szavazás kifárasztja a népet, megcáfolja az, hogy 1894-ben a vasutak államosításáról szóló törvényjavaslatnál a szavazatjoggal bírók 80°/_o-a élt jogával“.*)

*) *Resultate d. schweizer. Referendums.*

A referendum és kiegészítői: a vétó s az iniciativa nyomán oly eredményekkel találkozunk, mint aminők a letelepedési jog kiterjesztése, az ingyenes népoktatás, a progresszív adó, a gyári törvény, vagyis e népjogok nem maradnak a politikai élet határain belül, hanem egyúttal szociális tartalmat is adnak az általuk létrehozott intézményeknek. A svájci néptörvényhozás története azonos a szociális felszabadulás történetével, amennyiben a jogosultak körébe új osztályok lépnek.

A demokráikus állameszme fent vázolt evolúciója közepette talált különböző formák közül kétségtelenül a referendum az, mely a demokratikus gondolatot leg-tökéletesebben fejezi ki s legmagasabb fokán áll azon kiművelődésnek, melyet e formák mindezideig elértek. A fejlődés e folyamán mindinkább beigazolódtott, hogy a parlamentarizmus, mint az osztályuralom terméke, ennek túlkapásaival szemben nem nyújt védelmet, beigazolódtott továbbá, hogy a valódi demokrácia nem az, ahol a nép csak a képviselők kiszemelésével bibelődik, hanem ahol közvetlenül befolyik a törvényhozásba, tehát nem ahol személyekkel foglalkozik, hanem az intézményekkel. Semmi más módon nem juthat a közakarát úgy kifejezésre, mint a közvetlen néptörvényhozás, a referendum útján. A leg-tökéletesebb, legáltalánosabb szavazatjog sem képes minden érdeket kifejezésre juttatni, ha e szavazatjog a személyek, reprezentánsok választásával kimerül. Ép ezért a referendum egyedüli hathatós korrektívuma a szavazati jog tökéletlenségeinek. Másrészt azonban megköveteli, hogy a szavazati jog minél általánosabb legyen, mert enélkül minden népjog illuzóriussá válik.

Az iniciativa, vétó és referendum fejlődésmenete közben ez institúciók annyi átalakuláson mennek keresztül, hogy a határok közöttük néhol el is mosódnak. Így pl. az iniciativa, mely valamely törvény eltörlésére irányul, lényegileg nem különbözik a fakultatív refe-

rendumtól, mely által egy újonnan kibocsátott törvényjavaslatot bocsátanak a nép döntése alá. De azért mind a háromra szükség van, a vétóra, mint az államgépezet fékező, az iniciatívára, mint annak hajtóerőjére s a referendumra, mint annak regulátorára. Mint eszköz mindegyik önálló, s csak a cél, a tendencia közös: a direkt néptörvényhozás.

Parlamentarizmus helyett referendum, a nép által határozott időre választott tisztviselők, mint végrehajtó hatalmának közegei, osztálybíróság helyett esküdtszékek az egész vonalon, ide fog fejlődni a Montesquieu-féle szentháromság.

Ezen határokig terjeszkedhetik csak a burzsoázia demokráciája, ezt elérve az osztályállam megtette a magáét. Mindaddig, míg az érdekeknek oly különféleségével találkozunk, mint amilyen a kapitalisztikus termelésnek szükségszerű folyománya: addig az összes érdekek érvényrejutásának tökéletesebb módja a referendumnál nem képzelhető, azért ez a polgári társadalom ideálja.

A gazdasági szocializálódást nyomon fogja követni az érdekek szocializálódása s a jövő társadalomnak nem lesz szüksége a referendumra. Az osztályállammal együtt ez is le fog omlani, mert nem lesz rá többé szükség, mint az osztályuralom fékjére. Az érdekeknek politikai organizációja: az érdekképviselőlet alapján a kizsákmányoltatástól való minden aggodalom nélkül fog végbe-mehetni.

* * *

Jóllehet csak Svájcban nyert eddig a közvetlen néptörvényhozás a referendum útján intézményi szervezetet, mindamelllett a külföldi államokat sem hagyta érintetlenül e hatalmas áramlat. Főleg Franciaországban van sok híve és nagy irodalma, melyben a Rittinghausen-féle eszméknek nagy propagátora akadt Consi-

dérantban. Egy időben a referendum meghonosításának eszméjével is foglalkoztak, sőt azzal, főképen Párisban és más nagyobb francia városok kommunális ügyeinél meg is próbálkoztak,*) olyformán, hogy egyes ily ügyek elintézése urna előtti szavazásokkal történt, amennyiben azokat a prefektus, mint állítólag törvényteleneket meg nem hiúsította. 1895-ben a párisi községtanács 33 szóval 31 ellenében elhatározta, hogy a városi vasút tervezetét a választók által dönteti el, azonban a Szajna-prefektus megakadályozta e határozat keresztülvitelét. A kamarában is sokszor tették már szóvá, főleg bonapartista képviselők, újabban pedig a szocialisták. Charleroisban és Pas de Calaisban a munkások oly referendumot honosítottak meg, mely által esetről-esetre eldöntik, sztrájkba lépnek-e vagy sem. Belgiumban Lorand képviselő önkéntes népszavazásokkal tett kísérletet, melyekkel a választói jog különböző kérdéseit döntötték el. Brüsszelnek s néhány más városnak összesen mintegy 92.000 választó polgára adta le ez alkalommal szavazatát. Ezáltal a referendummal Belgiumban széles körben megismerkedtek s ha nem is honosították meg, az érdekében kifejtett agitáció nagy mértékben hozzájárult a választói jog kiterjesztéséhez. A belga király az ú. n. *referendum royal* hívének vallja magát, mely szerint a király a kamarák határozatai ellen állást foglalhat s azokat a nép ítélete alá bocsátja.

Angliában az ú. n. *local optio* intézménye mutat némi analógiát a referendummal. A *local optio* oly községi szavazást jelent, melynek helye van azon törvényhozási kérdésekkel szemben, melyeket a birodalmi törvény a község jogkörébe utal. De az általános referendumra is kezdtek már gondolni, midőn az irkérés tekintetében a két ház nem tudott megegyezésre jutni. Ily esetekben mondták — döntsön az angol nép.

*) V. ö. Curti: *Die schweizer. Volksrechte.* 78. s köv. l.

Olaszországban főleg az ott uralkodó korrupció ellenszerül óhajtanák alkalmazni. 1893-ban a milánói *Secolo* így ír: „Hogy volna lehetséges a korrupció egyáltalán, vagy oly nagy mértékben, ott, hol a kamara jogai meg vannak szorítva, ha bizonyos törvényeket csak előkészíthet és javasolhat s azok fölött a nép szavaz le. Képzeli csak el, hogy ama fontos törvények, melyek az adókra, közmunkákra, vasutakra, hajózási vállalatokkal kötött szerződésekre, bankprivilegiumokra vonatkoznak, a nép által döntetnek el, úgy amint ez Svájcban történik . . .“

Svédországban a radikálisok és a munkások egy ú. n. népparlamentet létesítettek s ott a referendumot életbe léptették, hogy ennek az állami intézmények közé való felvételét előkészítsék. Több mint 200 ezer polgár tagja e népparlamentnek.

Németországban a demokrata párt programjában a következő passzust olvassuk: „A közigazgatási élet kiépítése, a népszavazás lehetővé tétele által alapvető törvények fölött“. Az 1893. évi zürichi nemzetközi munkáskongresszuson pedig hozzájárultak a következő rezolúcióhoz: „A mai társadalomban a képviselőtestületek nem tükröztetik vissza hiven a képviseltek gondolkodásmódját és követelményeit“ és hogy „a képviselői elv keretein belül honosítsák meg az iniciatíva és referendum“ jogát.

Magyarországon a szociáldemokrata párt programjának 2. pontjában követeli a referendumot, iniciatívát és vétőt. Egyébként azonban csaknem teljesen ismeretlen e kérdés minálunk. De nem nagyon sokára nálunk is szó lesz róla, még pedig előreláthatólag hasonló körülmények között, mint Angliában. Az általános titkos választói jog alapján összeülő parlament képviselőházából ki fog szorulni a feudális „nemzeti“ demokrácia s a főrendiházban fog tömörülni, s így nincs kizárva, hogy radikális törvényjavaslatok tárgyalásáná

a két ház nem fog megállapodásra jutni, hiszen már tizenkét évvel ezelőtt is, amikor a radikalizmus szárnyait bontogatta nálunk, az egyházpolitikai törvényjavaslatok tárgyalásánál egy alkalommal igen kiélesedett az ellentét a két ház között.

De addig is, amíg a fenti prognózis valóra válik s a nép, mint a parlament két házának bírása fog részesülni ama jogokban, melyekért ma már minden jogállamban küzdenek, talán érdemes volna Lorand belgiumi módszerével kísérletezni. Ez úton a magyar közönség is jobban megismerkednék a referendummal és hátha nálunk is azzal az eredménnyel fog járni, mint Belgiumban: hogy ez úton kivivunk egy tisztességes választói jogot.

Deutsch Zsigmond és Társa kiadásában jelent meg és ott, valamint minden hazai könyvkereskedésben kapható:

Biró Lajos: Huszonegy novella.

Ára 4 korona.

Biró Lajosnak ezen új könyvével a napisajtó kivétel nélkül hosszabb, több hasábos cikkeken foglalkozott és osztatlan elismeréssel fogadta azt. Alábbiakban e cikkeknek kivonatait adjuk, úgy, amennyire azok a könyv tartalmára és értékére nézve elég tájékozást nyújtanak.

A Hét XIX. 22. száma:

... Az első novellának az a címe, hogy Ilka. Erős, élénk, szenvedélyes történet, úgyszólván csupa párbeszédben rohog odáig, ahol egy asszony akarat és erő nélkül omlik egy fiatal, rajongó sihedernek az ágyára. De amire idáig jut, már úgyszólván mindenki kezén megfordult a vidéki városban. Az ok: mert egyszer az alispán fia, akit nem akart meghallgatni, a szemeláttára agyonlőtte magát. És attól kezdve ha valaki azt mondta neki: Ilka, a halálatot kívánja? Az asszony kapitulált. Eleinte egy pár kardcsapás is esik miatta, később már kisorsolják, hogy holnap ki fogja neki a halált emlegetni. Mulatságosan frivol téma. Bohózatot lehetne írni róla francia stílusban. De Biró Lajos meglátja, hogy ez az élet feneketlen romlottságának a tragikomédiája, hogy egy asszonynak, mert jó, puhaszívű és naiv, el kell buknia, egész öntudatlanul, egész ártatlanul, csak azért, mert egyszer az ablaka alatt meghalt valaki. És ebből a novellából, mint a többiből is, kiérzik a Biró Lajos hitvallása. Fatalista . . . stb.

... Biró szereti a félelmetesen nagyszerűt, a vakon buzgó hekatombákat és ha talán ez elég volna, eléje tudna feküdni keresztben egy zuhogó nagy folyónak, hogy azután gyönyörködjön benne, miként söpri el az emberek vacogó

életét. Perverzus gyönyörűségnek tetszik, pedig csak egy szelíd vágyakozás van a tudattalan fenekén, szeretne egy nagy, vízőzön utáni friss, erős, erkölcsös generációt . . . stb.

A Polgár 1908. május 31.

Biró Lajos nemcsak huszonegy novellát írt meg eddig. Ha jól tudjuk, ez már a harmadik elbeszélés-kötete; írt még regényt is, szinte megszámlálhatatlanul sok újságcikket s csak a múlt hetekben jelent meg a magyar zszurnalisztikáról szóló tanulmánya. E sorokban szándékosan nem helyeztünk el sem dicsérő, sem gáncsoló jelzöt. Hadd legyen módja az olvasónak — legalább minden második olvasónak — a csodálkozó kérdésre: Hogyan van, hogy nem ismerem ennek az írónak a nevét? Mert, mindjárt megmondjuk, minő okból, de igazság, hogy Biró Lajost a kevés olvasó közül is kevesen ismerik . . .

. . . Biró Lajos pedig, a minden ízében modern író, népszerűvé fog válni.

. . . Idegenből hazaküldte huszonegy novelláját. Itt az írás: Olvassátok, kik messze idegenben is velem éltek, fél-szeg jóságtokkal, megbocsátható bűneitekkel. Mert Biró Lajos bennünket ír le. Meghiggadva és bízva, túl van ő már a magyar föld fiatalos, zürzavaros izgalmán. Fölülről nézi éles szemével a mi hangyaboly-nyüzsgésünket; szelíd mosolylyal torzképet rajzol rólunk és könnyezik a szenvedéseinken.

. . . Még csak azt kell elmondanunk Biró Lajosról, hogy írója a legelölkelőbb német lapoknak és hogy munkái megjelentek idegen nyelven is . . . stb.

Pesti Hirlap 1908. május 31.

. . . Akiknek az a véleményük, hogy a jó novella nem más, mint egy komprimált, érdekes meséjü, egészséges, modern felfogású regény, azoknak emberük és igazolójuk Biró Lajos. Novellista ő a javából, akinek sikere tehát jórészt attól függ, milyen fordulatot, mennyire újszerű az a téma, amit talált, mert nála a siker feltétele sohasem a feldolgozásban, a stílusnak intimitásában, hanem első sorban magában a témában van . . . stb.

Pester Lloyd 1908 május 31.

. . . Jetzt ist er wieder mit einem Bande neuer Novellen da. Eine interessanter, als die andere. An gestaltender Kraft

gewachsen, im Ersinnen nicht fröhlicher geworden, im Suchen nach Problemen ganz auf den Weg der Erotik geraten. Das Weib mit seinen sinnlichen Lüsten, der Mann mit seinem sinnlichen Trachten ziehen sein Denken magnetisch an . . .

Es ist das höchste Lob für die Plastik der Darstellung Biró's, wenn man ihr nachsagt, dass sie das Unmögliche in den Kreis des Denkbaren rückt. Man wird nach solchen Kraftleistungen Biró's weiteren Weg mit hohem Interesse verfolgen müssen.

Vasárnapi Ujság 1908. május 31.

Biró Lajos a fiatalok között áll, de megvan a külön állása, maga-magát csinálja, nem merül el egy irodalmi iskola hullámaiban. Es nem mindennapi erénye van: az erős látás és a biztos komponálás. Nagy dolgokat össze tud foglalni kevés szóval.

Néhány novellájában olyan intimitások állanak, amelyek meglátásához nagyon finoman megkülönböztető szem kell . . .

Erősen hajlik az erotikára, ez a hajlama néha téves utakra is csalja, mint pl. a kötet első novellájában, de néha az emberi lélek különös zúgait tárja fel . . . stb.

Virradás, 1908. június 10.

Akaratlanul az olló után nyúl az ember, ha Biró Lajos novelláit látja. Mily kedves csemege az olvasónak! Modern témák perverzítés nélkül, modern nyelvezet és mindenki megérthető, progresszió a felfogásban paralízis nélkül.

A huszonegy novella mind egytől-egyig érdekes, mulattató és tartalmas . . .

. . . Fordítsuk le Biró novelláit franciára, nevét pedig változtassuk akár Bireaux-ra és bizonyos, hogy Franciaországban nemsokára rákerül a könyvre a nem tudom hanyadik kiadás jelzése . . .

Magyar Hirlap 1908. június 6.

Önálló tárcában ismerteti a könyvet. Ennek befejező sorai: . . . Biró Lajos elsőrangú elbeszélőnk sorába tartozik. Ezzel ugyan nem mondtunk új dolgot: ez magának a közönségnek határozottan kiforrott megállapodása . . .

Az Ujság. 1908. június 10. Kilenc hasábos tárcában foglalkozik Biró könyvével.

NKE EKK

HHK Kari Könyvtár

84750978

TERMÉSZET ÉS TÁ

cim alatt kiadásunkban egy új
indult meg, eddig következő 5

I. kötet. *Dr. Jászi Oszkár*: **MI a szociológia?**

Szerző népszerű módon magyarázza a szociológia lényegét, feladatát, fontosságát és viszonyát a többi tudományokhoz. Nem annyira elméleti fejtegetéseket nyújt, mint inkább a szociológia iskoláinak és fontosabb eredményeinek ismertetése kapcsán igyekszik a szociológia helyét a modern tudományban kijelölni. **Ara** ..... 1 K

III. kötet. *Dr. Madzsar József*: **Az ember származása.**

Minden létezőt csak eredetéből érthetünk meg. Szerző oly módon ismereti meg az olvasóval az embert testi és szellemi sajátágaiban, hogy egyrészt feltárja az ember származását a legújabb kutatások nyomán, végig követi fejlődését az egysejtű lénytől az ősidők legkezdetlegesebb emberiség; másrészt azt mutatja ki, hogy hogyan lett ebből az ősemberből a mai civilizált ember. A füzet különösen azokat az adatokat emeli ki, melyek az utolsó évtizedekben lehetségessé tették, hogy a fejlődés sokféle ágazó szálai közül végig kövessük azt a fonalat, amely egyenesen az emberhez vezet. **Ara** ..... 1 K

IV. kötet. *Dr. Szende Pál*: **A magyar adórendszer igazságtalanságai.**

Az adórendszer és az osztályuralom összefüggésének világos és érdekes kimutatása ez a füzet. A magyar adózás történetének rövid vázlatát után szerző pontos adatokkal igazolja, hogy a mai osztályállam adóival legsúlyosabban ép a legszegényebbeket sújtja, míg a nagybirtokot előnyben részesíti. Befejezésül az adóreform szükségességét és alapelveit fejtegeti. **Ara** ..... 1 K

V. kötet. *Künfi Zsigmond*: **Népoktatásunk bűnei.**

Magyarország politikai demokratizálásának előestéjén semmi sem lehet fontosabb, mint annak megismerése, hogyan nevelik az új Magyarország fejedelmét: a népet. Tudnunk kell, melyek e nevelés hibái, hogy segíthessünk rajtuk. Ezeknek feltárására vállalkozik a *Népoktatásunk bűnei* című füzet, amely rámutat modern irányban való haladásunknak a népoktatás mai rendjéből eredő akadályaira. Bemutatja azokat a bűnöket, amelyeket a gyermeki lélek egészséges fejlődése, a tanítóság igazi megbecsülése és az ország boldogulása ellen elkövet a népoktatásunkban ma uralkodó szellem, a papi világfelfogás és földesúri érdekesség szövetkezéseinek ez a szülötte. Végül néhány érdekes példán bemutatja a füzet az új és modern szellemmel összhangzó népoktatás munkáját. **Ara** ..... 1 K

VI. kötet. *Dr. Láncki Jenő*: Szocializmus és Ethika.

Ez a kis könyv elsősorban a szocializmusnak, korunk leghatalmasabb társadalmi kérdésének morálfilozofiai álláspontját próbálja megvilágítani. Nagy vonalakkal vázolja az ethika különböző irányait és a szocialista ethikának ezekhez való viszonyát. A történelmi materializmus ethikai álláspontjának, majd az idealista és materialista erkölcsbölcseletnek ismeretése után azokat a mélyreható változásokat vizsgálja meg, a melyek az erkölcs terén a gazdasági rendben már végbement átalakulások nyomán eddigelé is bekövetkeztek és az eljövendő szociális átalakulások nyomán bekövetkezni fognak. Ára ..... 1 K

A közel jövőben 2, 3, 4 éves kötetekben többek között a következő tárgyak lesznek feldolgozva:

A történelmi materializmus.
Darwin tanai.

Az anarchizmus.

A szociálpolitika főirányai.

Individualizmus és szocializmus.

A nőkérdés.

Szocializmus és hazafiság.

Sejtbiológia.

A lángész szociológiája.

A munka története.

Az erő megmaradásának törvénye.

Darwinizmus, Lamarckizmus és Weismannizmus.

A faji előítéletek.

Magyar jakobinusok.

A földkérdés.

A szövetségi mozgalom.

Mi a lélek?

A vallások eredete.

Régi és új erkölcs.

A nemis kiválasztás.

A mechanika alapelvei.

A demokráciáról.

Kivándorlás.

A szabadgondolat lényege.

A keresztényszocializmus.

Az osztályharcok.

A szakszervezeti mozgalom.

Mi az alkotmány?

Kriminológia.

A prostitúció.

Ég és Föld.

A művészet társadalmi fontossága.

Antimilitarizmus.

A modern kapitalizmus fejlődése.

Anyag és szellem.

Nemi felvilágosítás.

Mezőgazdasági termelőszövetkezetek.

Mágnesség és villamosság.

A szekularizáció.

Embriológia.

A magyar megye.

A magyar közjog babonái.

Osztályirodalom.

Büntetőjogi bűnök.

A latifundium betegsége.

A bankuzsorák.

A nagybirtok története.

Az egyházi vagyon eredete.

A nemzetiségi kérdés.

Az antiszemizmus.

Municipális szocializmus.

A szocializmus ethikája.

Dogmák a természettudomány világosságában.

Az újságírás szociológiája

A kivándorlás.

Földbirtokstatisztika.

Nemzetközi militarizmus.

Házi cselédek.

Kollektív munkaegyermekek.

Társadalmi babonák.

Az X-sugarak.

Az érzelmek logikája.

A kísérleti lélektan eredményei.

Szocializmus és nemzeti művészet stb. stb.

==== Minden kötet egy önálló monografiát képez: =====